magazine
impact
Een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld
Juni 2026 - NR. 2

Doorwerking van het verleden

ONVOLTOOID VERLEDEN TIJD

DOORGEGEVEN TRAUMA
Klachten door generaties heen

VEERKRACHT VAN IRANIËRS
Hoop op een revolutie

DE ERFENIS VAN SLAVERNIJ
Doorwerking van trauma's uit een ver verleden

Foto: Margarita Marushevska - Unsplash

ARQ

Inhoud

4 Erfbelasting

8 ‘De circel moet hier stoppen’

14 Nieuwe vormen van protest in Iran

23 Als een mens geen mens meer is

27 Kerstmis is niet voor iedereen een feest

31 Hoe de oorlog in Bosnië doorwerkt

38 CABR: over zoeken, vinden en verwerken

Redactioneel

Lange tijd richtte de klinische psychologie zich vooral op het individu: de persoon die tegenover ons zit, diens klachten, krachten en levensverhaal. Maar wie wij vandaag zijn, wordt niet alleen gevormd door onze eigen ervaringen. Ook de geschiedenis van eerdere generaties werkt door in ons bestaan.

Van generatie op generatie wordt van alles overgedragen: genetisch materiaal, materiële erfstukken, culturele waarden en normen, familieverhalen, vormen van geluk, maar ook pijn en trauma. Soms gebeurt dat expliciet, via verhalen die verteld en herinnerd worden. Vaak verloopt die overdracht juist impliciet — via stiltes, geheimen, overtuigingen en gedragspatronen die onuitgesproken aanwezig blijven in de opvoeding en het dagelijks leven.

Binnen de psychologie groeit de aandacht voor intergenerationeel trauma: trauma dat niet bij één generatie stopt, maar doorwerkt in volgende generaties. Daarmee ontstaat ruimte voor de gevolgen van verhalen die vaak lang verborgen of ongehoord zijn gebleven.

Dit nummer van *Impact Magazine* staat in het teken van intergenerationele verhalen. Verhalen over geschiedenis, cultuur, oorlog en verlies — en over de manier waarop deze ervaringen blijven doorleven in het heden. In deze editie komen onder meer verhalen samen uit de Tweede Wereldoorlog, Iran, Palestina en Bosnië. Verhalen die hun sporen nalaten in volgende generaties en voortleven in de mensen die daarna komen. Verhalen uit een onvoltooid verleden tijd.

Nienke Smit – hoofdredacteur van *Impact Magazine*, en Klinisch Psycholoog en Systeemtherapeut bij ARQ Centrum'45.

EN VERDER

18 LITERATUUR
Als een schaduw - Het verleden in beeld met strips

22 COLUMN
Marja van Vliet - Tussen doorgeven en dragen

36 BEELDVERHAAL
Bescherm voormalige concentratiekampen als werelderfgoed

41 5 VRAGEN AAN
Onderzoek naar de overdracht van historisch trauma binnen Palestijnse families

43 UITGELICHT

46 NtVP

magazine impact over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen

Impact informeert, agendeert en discussieert over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen op zowel mensen, organisaties als samenleving. Het magazine is gericht op mensen die zich beroepsmatig bezighouden met de psychosociale gevolgen van rampen, crisis, oorlog en geweld, zoals hulpverleners, onderzoekers en beleidsmakers. Daarnaast focust Impact zich op een brede groep professionals en anderen met interesse in terugkerende actuele thema's als psychotrauma, psychosociale hulp na rampen en crisis als ook oorlog, vervolging en geweld.

Impact is een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en wordt mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP).

Abonnement Impact komt vier keer per jaar uit, een jaarabonnement kost € 27,50. Abonneren kan door een mail te sturen naar **impactredactie@arq.org**
Redactie Nienke Smit (hoofdredacteur), Lucia Hoenselaars (adjunct-hoofdredacteur), Bart Nauta en Arjen van Lil
Redactie coördinatie Ineke van de Meene
Redactieadres Nienoord 5, 1112 XE Diemen
Contact Tel. **088-3305190**, e-mail: **impactredactie@arq.org**
Uitgave 10de jaargang, 2026 - nr. 2
Oplage 1.000 exemplaren
Vorm en productie Bruksvoort Design
ISSN 2543-2591

ERFBELASTING

De impact van oorlog kan nog lang voelbaar zijn – generaties lang. In toenemende mate laat wetenschappelijk onderzoek de mechanismen van transgenerationeel trauma zien, maar toch blijft het een moeilijk grijpbaar fenomeen. Hoe steekt deze doorwerking in elkaar en wat kunnen we als mens hierin betekenen?

Door Martijn Helmerhorst

Het gaat goed met hem zegt hij, 'geen crisis'. Dat is zijn definitie van goed: de afwezigheid van spanning en paniek. Even afgezien van het gevecht dat hij bijna elke ochtend levert met een algehele en onbestemde angst en spanning. Elke ochtend start met misselijkheid en angstgevoelens, maar dat heeft hij min of meer geaccepteerd als een gegeven, vanuit de wetenschap dat het langzaam zal wegtrekken die dag, dat naar zijn werk gaan en op zijn vertrouwde plek plaatsnemen hem helpt en dat deze gevoelens langzaam naar de achtergrond zullen verdwijnen. Maar dan moet er niets geks gebeuren of een grote verandering aanstaande zijn. Zijn

Foto: Ineke van de Meene

structuur en regelmaat zijn zijn houvast en geven hem enig gevoel van veiligheid. Hij is als de dood om ziek te worden, zelfs een verkoudheid voelt bedreigend. Het bedreigt hem in zijn gevoel van kracht, iets te kunnen als het moet, in actie te komen, zich te verweren. Hij heeft zich nog nooit ziekgemeld en gaat plichtsgetrouw naar de sportschool om sterk te blijven.

‘In het contact met de ander worden we bevestigd als mens’

Inmiddels kan hij zijn onbestemde angstgevoel beter begrijpen in het licht van zijn persoonlijke (familie) geschiedenis. Met name zijn moeder lijkt een bron. Zij stond angstig in het leven, reageerde overmatig bezorgd op ziekte van de kinderen, en communiceerde onbewust een gevoel dat het leven op elk moment een mogelijk fatale wending kon krijgen. Dit had zij immers in de oorlog aan den lijve ondervonden. Het plotselinge overlijden van zijn zus in zijn tienertijd heeft het gevoelde besef van de kwetsbaarheid van het leven waarschijnlijk nog verder versterkt. Hoewel hij in de afgelopen jaren meer inzicht heeft gekregen in de relatie tussen zijn klachten en de oorlogservaringen van zijn ouders, meer zicht op de verklarende processen, kan hij maar moeilijk accepteren dat hij dit heeft, dát hij angstig is. Hij probeert de gevoelens van angst vooral te vermijden, zich sterk te houden en de controle te houden.

Hoe trauma doorgegeven kan worden

Zo kan intergenerationeel trauma er uit zien. Onbestemde angsten die vanuit een begrijpelijke poging deze klein te houden en er een weg in proberen te vinden, leiden tot een leven van een moeizame balans tussen angst en controle. Intergenerationeel trauma - of transgenerationeel trauma, waarmee gedoeld wordt op de overdracht over meerdere generaties heen - is het gegeven dat de effecten van traumatiserende gebeurtenissen doorgegeven kunnen worden aan de kinderen (en volgende generaties). Dit kan op verschillende manieren.[1] Uit epigenetisch onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat de overgevoeligheid voor stress biologisch overgedragen kan worden. Daarbij zijn het niet zozeer de genen zelf die veranderen, als wel het tot expressie komen van die genen. Mensen worden als het ware gevoeliger voor bepaalde prikkels, hebben een overactief alarmsysteem. Naast dit biologische mechanisme, kunnen trauma’s ook doorgegeven worden door opvoedingsstijl. Als getraumatiseerde ouders weinig aandacht en ruimte hebben voor de emoties en gevoelens van kinderen (of zelfs agressief en bedreigend kunnen zijn), leert een kind deze voor zichzelf te houden en het zelf maar op te lossen. Met gevoelens van isolement en eenzaamheid als gevolg; je kan geen wezenlijke verbinding aangaan met je omgeving, en die omgeving niet met jou. En deze verstoorde verbinding – of in meer psychologische termen, hechting – hindert het leven. Want al het leven is verbinding, relatie. ‘De mens wordt aan het Jij tot Ik.’ schrijft Martin Buber, een filosoof van joodse afkomst.[2] Daarmee bedoelt hij dat we pas werkelijk individu worden, een ik worden, in een open en rechtstreeks contact

met de ander. En in dit contact worden we bevestigd als mens, een bevestiging die we nodig hebben omdat dit ons vertrouwen en zelfvertrouwen geeft.

Dit klinkt misschien 'wazig', maar dat is het niet. We herkennen het allemaal als we iets delen dat ons dwars zit of verdriet geeft; het 'lucht op', geeft ruimte, krijgt een andere betekenis. Het in verbinding brengen van wat je bezighoudt, wie je bent, verandert iets. Maar als je gesloten bent, kun je niet bevestigd worden en kun je anderen ook moeilijker bevestigen. En dit geeft vaak problemen in het contact met jezelf en met anderen, met allerlei mogelijke klachten als gevolg. Het isolement wordt zo nodig nog versterkt of in stand gehouden door waarden of 'regels' binnen de familie of groep, zoals bijvoorbeeld - de regelmatig onuitgesproken regel – 'sterk zijn'. Wie sterk moet zijn, kan niet kwetsbaar zijn, kan zijn emoties van verdriet, rouw en schaamte niet toelaten in het contact met zichzelf of met de ander. Het ontstaan van deze regels vindt vaak zijn bron in het moeten overleven van de (groot-)ouders in uiterst moeilijke, angstaanjagende en mensonterende omstandigheden. Want om uitsluiting, onderdrukking, vervolging, Jappen- en concentratiekampen te overleven moet je sterk zijn.

Wat we niet begrijpen kunnen we wel verstaan

Naast de meer 'directe route' van doorgave van trauma, de doorgave die ontstaat in het directe contact met de ander, is er nog een ander proces dat van invloed is. 'Post-memory' betreft de collectieve herinneringen die in een cultuur besloten liggen en middels verhalen, foto's en films opnieuw in herinnering worden gebracht. En naast dat het in herinnering brengen van deze verhalen een belangrijke positieve waarde heeft – is het ook ongelooflijk pijnlijk. Hoe geef je dat wat je weet wat je ouders of grootouders hebben meegemaakt, moeten doorstaan, is aangedaan, een plek? Hoe ga je daar mee om? Wat betekent dit nu nog voor jou in jouw leven? Actuele gebeurtenissen kunnen 'oude' wonden openrijten of belemmeren te genezen: geen erkenning van de koloniale schuld door de Nederlandse overheid kan een enorme (transgenerationele) woede uitlokken bij een zoon van een oud KNIL-militair en het uitbreken van de oorlog in Gaza heeft bij veel Joodse mensen klachten doen ontstaan of verergeren.

Door middel van onderzoek en klinische ervaring komen de mechanismen van overdracht steeds duidelijker in beeld. En toch, echt grip er op krijgen blijft moeilijk. De traumaklachten kunnen heel divers zijn en de

Foto: Vadym Hunko (Shutterstock)

‘Liefdevolle aandacht vergroot de kans dat we een individu worden die zich geborgen weet en voelt’

bronnen van die klachten ook. Ik zeg met opzet bronnen, en niet oorzaken, want oorzaak roept het beeld van causaliteit op; A leidt tot B. Deze van oorsprong natuurwetenschappelijke benadering met een sterke nadruk op logica, meten en voorspellen, heeft ons veel opgeleverd, maar is ook een moeilijk principe als het op de mens aankomt. Want waar A in de ene mens tot B leidt, leidt het in de andere mens tot C, of D.

We proberen te begrijpen hoe het bijvoorbeeld kan dat iemand van de tweede of derde generatie droomt over concrete oorlogservaringen, terwijl hij of zij die oorlog nooit heeft meegemaakt. Dit begrijpen gaat vaak in termen van ‘wát is het?’, ‘hóe komt het?’ ‘wát is het mechanisme?’, vaak met als doel om te bepalen hoe we kunnen ingrijpen. En natuurlijk is het zinvol om dit te onderzoeken. Veel mensen die hulp zoeken met deze problemen hebben deze vragen ook. Tegelijkertijd is de verklaring zelden afdoende om de klachten te doen afnemen: hoewel de in het begin genoemde cliënt inmiddels weet hoe hij waarschijnlijk de angst van zijn moeder heeft overgenomen door haar reacties op bepaalde situaties, doet het zijn angst niet afnemen. Wat blijft is dat hij het niet wil. Hij weet wat het is en hoe het komt (volgens onze recente wetenschappelijke verklaringen), maar dát het er is, is voor hem een groot probleem. Net als de wetenschap, blijft ook hij zoeken naar verklaringen in de hoop van hieruit er meer controle op te krijgen. En nogmaals, dit is natuurlijk begrijpelijk en zinvol. We vergeten daarbij echter een belangrijk ander aspect van de werkelijkheid, namelijk dát iets er is. Dát die ander (of jezelf) met zijn ervaringen er is.

Heidegger, een van de belangrijkste filosofen uit de vorige eeuw, heeft ons erop gewezen hoe ons westerse denken gepreoccupeerd is geraakt met het wát-zijn van de wereld: Wat is het? Hoe werkt het?[3] Maar daarmee zijn we volgens hem het dát-zijn van de wereld vergeten. En de Frans-Joodse denker Levinas bekritiseert ons Westerse denken nog verder mede op basis van zijn ervaringen in WOII (het verlies van nagenoeg zijn hele familie): juist daar waar we de Ander niet kunnen begrijpen ontmoeten we de werkelijke Ander. De Ander als anders dan ikzelf, anders dan wat ík ken en kan begrijpen. En in deze ontmoeting zit een appel waarop wij een antwoord móeten geven. Volgens Levinas is dat appel te allen tijde in ieder geval: dood mij niet. En dit doden kan op veel manieren gebeuren, waaronder het niet erkennen van aangedaan en beleefd leed. Zoals Buber al zei, de mens wil bevestigd worden. De psychologie bevestigt dat: liefdevolle aandacht vergroot de kans dat we een individu worden die zich geborgen weet en voelt. Dus nog zonder dat we precies weten wat transgenerationeel trauma is, hoe het werkt, en wat we er vanuit die kennis aan zouden kunnen doen, kunnen we al veel doen. Openstaan voor de ervaringen van de ander, de ander bevestigen en erkennen in zijn of haar leed. En dan gaat het niet om een eenvoudig ‘ik snap het’. Het is maar de vraag of we het kunnen snappen, begrijpen; sommige dingen zijn onbegrijpelijk. Maar we kunnen het wel verstaan. Naar sommig leed kun je soms niet meer dan ‘eerbiedig en respectvol omhoogkijken’.[4] En dat is al heel wat.

Begin februari reisde ik met het Auschwitz Comité een week lang langs verschillende vernietigingskampen. Het heeft een diepe - en nog moeilijk te verwoorden - indruk op me gemaakt. De week erna werd ik ziek(!). Een flinke griep hield me dagenlang in bed. En ergens in die dagen had ik ineens een gevoeld besef: ‘Dit kon dus niet.., ziek zijn’. In een kamp was dit waarschijnlijk mijn einde geweest. Omdat ik niet beter zou worden, of omdat ik niet meer nodig was. Het duurde weken voordat de zwaarte wat minder werd. Sindsdien heb ik het idee dat ik mijn cliënt beter versta, zonder dat ik alles voor hem en mijzelf kan verklaren.

Martijn Helmerhorst is klinisch psycholoog bij het Sinai Centrum, een landelijk expertisecentrum voor trauma gerelateerde klachten en PTSS. De behandeling van psychotrauma’s bij WOII-slachtoffers van de tweede en derde generatie is één van zijn expertises.

NOTEN

1. Zie voor een mooi overzicht het artikel van I. Schelfhout, P. Dashorst en H.B. Mitima-Verloop, Naoorlogse generaties. *Over de doorwerking van oorlog en intergenerationele overdracht*. In PsyXpert nummer 4, 2025.
2. Martin Buber, Ik en Jij, Bijleveld 2010.
3. Ik realiseer me dat het noemen van Heidegger in de context van dit verhaal beladen is; Heidegger is lid geweest van de NSDAP. Toch kan men niet om zijn filosofie heen.
4. Vrij geparafraseerd naar Dirk de Wachter.

Hoe oorlogservaringen doorwerken in drie generaties

‘De cirkel moet hier stoppen’

Foto: Shutterstock

Hoe lang werkt oorlog door? De Tweede Wereldoorlog ligt inmiddels meer dan 75 jaar achter ons, en toch leven de gevolgen ervan in sommige families nog altijd voort. Niet alleen bij degenen die in levenden lijve vervolging en geweld hebben meegemaakt, maar soms ook bij hun kinderen en kleinkinderen. ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld deed bij tien families wetenschappelijk onderzoek hoe de oorlog in drie generaties doorwerkt.

Door Bart Nauta

Een steeds kleiner wordende groep oudere overlevenden van WO2 leeft tot op de dag van vandaag met psychische klachten, zoals posttraumatische stress, die samenhangen met hun oorlogservaringen. Ook kinderen en kleinkinderen van overlevenden kunnen de gevolgen ervan ervaren. Intergenerationele doorwerking verwijst naar de manier waarop gedachten, gevoelens en gedragingen die voortkomen uit de oorlogservaringen van de eerste generatie kunnen doorwerken in volgende generaties. Dat kan zichtbaar worden in psychische klachten, zoals posttraumatische stress bij ouders én bij hun kinderen. Daarnaast kunnen gevoelens van angst, verdriet, schaamte of waakzaamheid binnen drie generaties aanwezig blijven, soms expliciet, soms juist tussen de regels door.

Tegelijkertijd is de overdracht niet eenduidig. Niet ieder kind of kleinkind van overlevenden ervaart belasting van het oorlogsverleden. Families tonen ook veerkracht:

het vermogen om ondanks ingrijpende ervaringen en psychische belasting in het leven, relatief gezond te blijven en een weg vooruit te vinden.

Een belangrijke rol in dit proces speelt communicatie. Praten of zwijgen over het oorlogsverleden zijn manieren waarop dat verleden wordt overgedragen. De vorm van communicatie heeft potentieel invloed op het welzijn van de familieleden. Open en sensitieve communicatie kan bijdragen aan verwerking en veerkracht, terwijl stilte, taboes of geheimen juist belastend kunnen zijn. Ook non-verbale signalen, zoals nachtmerries, zuchten of tranen, kunnen deel uitmaken van de overdracht van herinneringen binnen families.

Hoewel er steeds meer onderzoek is naar intergenerationele overdracht, blijven veerkracht, gezonde coping en betekenisgeving onderbelicht. Veel studies richten zich vooral op psychische klachten bij nakomelingen van Holocaustoverlevenden en beperken zich tot twee generaties, waardoor minder bekend is over de derde generatie.

Dat was voor ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld aanleiding om onderzoek te doen. In het Drie Generaties-onderzoek probeerden onderzoekers van het Kenniscentrum te begrijpen hoe oorlogservaringen in Nederlandse families doorwerken over drie generaties heen. In 2021 en 2022 zijn dertig semigestructureerde interviews gehouden met tien families. Uit iedere familie spraken de onderzoekers met één vertegenwoordiger van drie generaties: de eerste generatie, die de oorlog zelf had meegemaakt; de tweede generatie, hun kinderen; en de derde generatie, hun kleinkinderen.

De eerste generatie had uiteenlopende oorlogservaringen. Drie deelnemers hadden een Joodse achtergrond. Ze zaten ondergedoken, en een respondent overleefde een concentratiekamp. Veel van hun familieleden werden vermoord door de nazi's. Drie andere deelnemers maakten oorlogsgeweld in Nederland mee, zoals bombardementen, gewapende strijd of het verlies van een ouder die als represaillemaatregel werd gedeporteerd en is vermoord in een concentratiekamp. Vier deelnemers bevonden zich tijdens de Japanse bezetting en de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd in voormalig Nederlands-Indië. Zij maakten onder meer internering, dwangarbeid, bombardementen en de moord van een ouder mee. De meeste deelnemers uit de eerste generatie waren kind tijdens de oorlog; sommigen waren peuter, anderen jongvolwassen. Tijdens de interviews waren zij tussen de tachtig en honderd jaar oud.

De onderzoekers vroegen deelnemers hoe het oorlogsverleden hun leven en familieverhoudingen had beïnvloed, hoe erover werd gesproken, en wat volgens hen wel of niet was doorgegeven. Daarbij werd niet gezocht naar harde causale bewijzen, maar naar terugkerende patronen in familieverhalen. Doorwerking wordt dus niet als een directe lijn van oorzaak en gevolg bezien.

> De eerste generatie was in de eerste jaren na de oorlog vooral bezig met het opbouwen van een nieuw bestaan

Er is onderscheid gemaakt tussen patronen van negatieve psychologische gevolgen van oorlogservaringen enerzijds, en patronen van veerkracht anderzijds. Het onderzoek identificeerde negatieve patronen – gedragingen, gedachten of gevoelens die een ontwrichtende en belastende impact hebben gehad op verschillende generaties binnen dezelfde familie, waarvan de respondenten geloofden dat ze verband hielden met de oorlogservaringen van de eerste generatie. Dit omvatte gevoelens van angst, woede-uitbarstingen of emotionele afstand tussen ouder en kind, die drie generaties in meer of mindere mate beïnvloedden.

Daarnaast verwijst het intergenerationele patroon van veerkracht naar overtuigingen, gevoelens en gedragingen van positieve aard, waarbij mensen betekenis ontlenen aan het verleden, beweren er sterker door te worden, er inspiratie uitputten voor hun eigen leven, of waarbij het verleden de banden binnen de familie heeft versterkt.

De eerste generatie

De eerste generatie was in de eerste jaren na de oorlog vooral bezig met het opbouwen van een nieuw bestaan met een jong gezin. Over de oorlog werd veelal niet gesproken. Voor sommigen waren de herinneringen te pijnlijk. Anderen wilden hun kinderen beschermen.

Sommige deelnemers drukten hun herinneringen weg. Pas later in het leven kwamen klachten naar boven. Dat gebeurde bijvoorbeeld rond het krijgen van kinderen, na pensionering, of wanneer de dagelijkse structuur wegviel. Herinneringen konden dan terugkeren in de vorm van nachtmerries en prikkelbaarheid. Een aantal deelnemers kreeg later psychologische hulp, en werd onder meer voor posttraumatische stressklachten

behandeld bij Sinai Centrum of ARQ Centrum '45. Ook op hoge leeftijd kon de oorlog verdriet, boosheid en angst oproepen. Beelden uit documentaires of oorlogsfilms konden te veel zijn.

Een Joodse deelnemer vertelde hoe het verlies van familieleden tijdens de Holocaust het moeilijk maakte om zich volledig aan haar eigen kinderen te hechten.

Tegelijkertijd spraken deelnemers uit de eerste generatie niet alleen over pijn. Velen waren trots op wat ze in hun leven hadden opgebouwd, op hun gezin en de carrière die ze hadden gemaakt. Sommigen zagen hun oorlogservaringen zelfs als bron van kracht. Een deelnemer zei:

> 'Ik ben zeker oorlogsslachtoffer. Maar het heeft me ook opgevoed, het heeft me ook sterker gemaakt [...] dat dingen die onoverwinnelijk lijken, toch overwonnen kunnen worden.'

Een ander voorbeeld van veerkracht was verzoening. Niet alle deelnemers bleven vijandigheid voelen tegenover Duitsers of Japanners. Een Joodse respondent verwees naar de Bijbel:

> 'De Bijbel zegt: heb je vijanden lief. (...) Als iemand mij wil haten omdat ik Joods ben, is dat zijn probleem. Maar ik hoef de vijand niet te haten, die Duitsers of wie dan ook.'

In de loop van de tijd veranderde de communicatie. Slechts een paar deelnemers spraken vanaf het begin open met hun kinderen over de oorlog. De meesten hielden veel achter. Soms vertelden ze wel verhalen, maar dan feitelijk of luchtig. Eén deelnemer vroeg zich af wat het nut was van vertellen:

> 'Wat heeft het voor zin om te zeggen: "we hadden honger"? Ja, het was moeilijk. Maar je kunt niet overbrengen wat honger doet met je geestelijke en lichamelijke toestand. Honger is onbeschrijfelijk, en ik wil anderen niet belasten met mijn ellende. Wat zouden ze eraan hebben?'

Naarmate de leeftijd vorderde en de eerste generatie met pensioen ging, werd men echter opener in het delen van hun verhalen. Een respondent vertelde lange tijd, afgezien van heroïsche verhalen over de oorlog, niet over wat hij had meegemaakt. Dat gebeurde pas rond zijn pensionering, toen hij niet meer functioneerde en kort daarna de diagnose PTSS kreeg.

Naarmate de leeftijd vorderde en de eerste generatie met pensioen ging, werd men opener in het delen van hun verhalen

Later ontstond bij veel deelnemers toch de behoefte om hun verhaal vast te leggen, bijvoorbeeld in geschreven vorm of via een interview. Voor de een was dat verwerking, terwijl een ander hoopte dat het delen van zijn verhaal voor meer erkenning voor de geschiedenis van Nederlands-Indië kon zorgen. Weer anderen wilden iets achterlaten voor hun kinderen en kleinkinderen.

Herdenking op 15 augustus bij het Indisch Monument in Den Haag.

De tweede generatie

De tweede generatie beschreef de jeugd als goed en liefdevol. Hun ouders waren zorgzame vaders en moeders die hun best deden ondanks de traumatische ervaringen in het verleden. Toch vertelden sommige kinderen dat het oorlogsverleden duidelijk aanwezig was in het gezin. In sommige gezinnen speelde overbescherming. Ouders die zelf levensbedreigende situaties hadden meegemaakt, wilden koste wat kost voorkomen dat hun kinderen iets zou gebeuren. Dat kon liefdevol bedoeld zijn, maar voor kinderen benauwend uitpakken. Eén deelnemer merkte dat zij ook later in haar leven angstig bleef.

Een ander patroon was woede. In een familie kon een vader ten gevolge van zijn traumatisering agressief worden en was hij tegelijkertijd overbeschermend naar zijn kinderen toe. Daarbij vertelde zijn dochter dat er thuis geen ruimte was voor kwetsbaarheid. Huilen mocht niet van haar vader, omdat dat te veel herinnerde aan zijn ervaringen tijdens de oorlog. De dochter herkende hoe patronen konden doorwerken in haar eigen relaties en zij zelf in dysfunctionele relaties belandde.

In andere gezinnen was emotionele afstand een patroon. In een Joodse familie legde een respondent de verbinding tussen verlies, angst en afstand:

'Mijn moeder zei altijd dat ze bang was ons te verliezen, en dat ze daarom afstand hield om zich niet te veel aan haar kinderen te hechten. Ja, dat vind ik heel verdrietig.'

De tweede generatie leek vaak sterker geëmotioneerd te raken door de oorlogservaringen van hun ouders dan de eerste generatie zelf. Sommigen huilden tijdens de interviews wanneer zij vertelden over wat hun vader of moeder had meegemaakt. Eén deelnemer zei:

'Ik word altijd zo emotioneel... Ik ben echt een beelddenker, en dan denk ik: ja, ik leef me echt in in wat hij heeft meegemaakt. En dat vind ik nog steeds heel moeilijk.'

Daarnaast waren ook processen van veerkracht in deze generatie zichtbaar. Sommige deelnemers wilden negatieve patronen bewust doorbreken. Zij gingen in therapie of probeerden nabijheid te zoeken waar hun ouders afstand hadden gehouden. Een respondent die merkte dat zij woede had doorgegeven aan haar kinderen, zei:

'Maar ik heb wel tegen onze oudste gezegd: de cirkel moet hier stoppen... Ik had gewild dat het bij mij was gestopt, maar helaas heb ik toch een stuk van mijn boosheid aan mijn kinderen doorgegeven. Maar door dat te erkennen, hoop ik dat het voor hen ook stopt.'

Daarnaast zocht de tweede generatie actief naar kennis. Deelnemers deden archiefonderzoek, onderzochten hun familiegeschiedenissen of bezochten samen met de eerste en de derde generatie plekken waar familieleden gevangen hadden gezeten of waren vermoord. Door hun onderzoek konden ze hun identiteit vormgeven, in Joods-zijn of Indisch-zijn, of om antwoorden te vinden waarom hun ouders zo waren zoals ze waren.

In de gezinnen werd er verschillend gecommuniceerd over de oorlog. In een familie kon helemaal niets gedeeld worden met de tweede generatie, terwijl in een andere de tweede generatie overspoeld werd met verhalen. Eén respondent voelde zich zo belast door de verhalen van haar moeder over de moord op haar Joodse grootmoeder, dat ze in haar tienerjaren afstand nam van haar moeder en het Jodendom. Later voelde ze zich daar schuldig over. Een gezamenlijk bezoek met haar moeder aan voormalige vernietigingskampen in Polen herstelde de band tussen hen, en stimuleerde persoonlijk onderzoek naar haar Joodse achtergrond.

In andere gezinnen was er juist stilte en leidde dit tot frustratie. Een respondent van wie de vader weinig vertelde over Nederlands-Indië, bleef met vragen zitten. Hij wilde begrijpen waarom zijn vader deed zoals hij deed:

'Ik was oprecht geïnteresseerd, en ik wilde het weten. Ik dacht gewoon: verdorie, dit is ook mijn verhaal! Het is van mij. Ik wil weten waarom jij bepaalde dingen doet. Wat is er toen gebeurd?'

Naast dat ervaringen wel of niet onder woorden waren gebracht, zag de tweede generatie ook non-verbale boodschappen. In veel gezinnen mocht eten niet worden weggegooid, zelfs wanneer het al beschimmeld was. Nachtmerries of woede-uitbarstingen vertelden de kinderen iets, zonder dat er woorden aan werden gegeven.

De derde generatie

Bij de derde generatie was de oorlog vaak verder weg. In zeven van de tien families leken er weinig of geen duidelijke negatieve psychologische gevolgen van de oorlog zichtbaar bij de derde generatie. De oorlog voelde voor sommigen ver weg of onwerkelijk.

In enkele families waren patronen van belasting wel herkenbaar in alle drie de generaties. In twee Joodse families kwamen gevoelens van angst terug. Sommigen hadden zelf last van angstklachten: angst voor nieuwe situaties, angst in het donker, of ze kregen plotselinge gedachten aan rampscenario's. In een Joodse familie was emotionele afstand tussen ouder en kind een rode draad.

In een ander gezin, met een achtergrond in Nederlands-Indië, ontmoedigden de ouders de kwetsbaarheid bij hun kinderen. De tweede generatie beschreef moeilijkheden met emotieregulatie, met name in relatie tot woede, die terug te voeren waren op de PTSS van haar vader. De respondent van de derde generatie was op haar beurt getuige van de woede-uitbarstingen van haar moeder en haar neiging om de negatieve emoties van haar kinderen te corrigeren. De respondent van de derde generatie vertelde hoe haar moeder haar als kind corrigeerde wanneer ze huilde:

'Ik ben een heel emotioneel persoon, en mijn moeder zei altijd: "Weg met die krokodillentranen," als ik als kind moest huilen. En dat komt doordat zij thuis zelf nooit mocht huilen, omdat opa daar heel onrustig van werd. Alsof je emoties er niet mochten zijn.'

In tegenstelling tot hun ouders, kon de derde generatie haar grootouders vrijer bevragen over het verleden. De tweede generatie was vaak bang om haar ouders te belasten, terwijl kleinkinderen die terughoudendheid

minder hadden. Een schoolopdracht kon aanleiding zijn voor gesprekken die eerder nooit waren gevoerd. Samen legden de eerste en derde generatie ervaringen uit de oorlog vast, en de band tussen hen was zeer innig. Soms kwamen daarbij emoties los die de kleinkinderen niet kenden. Een respondent beschreef hoe haar doorgaans gereserveerde grootmoeder emotioneel werd:

> 'Dan krijg ik een brok in mijn keel; het maakt me heel emotioneel. Ook omdat ik die kant van haar nooit heb gezien. Dus als zij emotioneel wordt, zit het heel diep. En dat doet extra pijn, omdat je dat weet'

Veel kleinkinderen zagen het oorlogsverleden als bron van kracht. Het stimuleerde betrokkenheid bij herdenkingen, educatieve projecten of het vastleggen van familieverhalen. Ook haalden de kleinkinderen kracht uit het oorlogsverleden. Eén respondent voelde de verantwoordelijkheid om het meeste uit het leven te halen. Haar grootvader leerde haar het leven te vieren, vanwege doodsangsten die hijzelf als kind had. Ze vertelde:

> 'Dus echt genieten van het leven, dat is een mooie les die hij me gaf — maar ook met angst: genieten vermengd met angst.'

Tot slot

Op de vraag in hoeverre WO2 doorwerkt in drie generaties, vallen negatieve en positieve patronen op. Wat betreft de negatieve en belastende patronen bleken angst, overbescherming, emotionele afstand of moeite met emotieregulatie in sommige families bij drie generaties aanwezig te zijn. Familieleden proberen negatieve patronen echter actief te doorbreken, bijvoorbeeld door hulp te zoeken, opener te communiceren of juist meer emotionele nabijheid te creëren.

Tegelijkertijd kwam ook veerkracht duidelijk naar voren. In veel families ondervonden de naoorlogse generaties geen negatieve gevolgen. Bovendien lijkt, in families die wel negatieve belasting ervoeren, de mate van belasting af te nemen over generaties heen. De veerkracht blijkt verder uit positieve betekenisgeving: de trots die de families voelden voor hun prestaties, en hun toegenomen openheid naar de wereld en het vieren van wat ze hebben.

De Nederlandse context is belangrijk om de bevindingen te begrijpen. Nederland kent, vergeleken met veel andere delen van de wereld, een relatief veilige en stabiele naoorlogse samenleving. Daarnaast is er maatschappelijke erkenning gekomen voor de gevolgen van WO2, onder meer via herdenkingen, overheidsbeleid en gespecialiseerde zorg voor mensen met traumaklachten. Voor sommigen van de eerste generatie kon professionele hulp bijdragen aan individueel herstel en dat van familierelaties.

Familieleden proberen negatieve patronen actief te doorbreken, bijvoorbeeld door hulp te zoeken, opener te communiceren of juist meer emotionele nabijheid te creëren.

Wat betreft communicatie, bevestigt dit onderzoek dat zowel onvoldoende als overmatig praten over de oorlog negatieve gevolgen lijkt te hebben voor de tweede generatie. Wanneer ouders weinig delen, ontstaan er vragen en onzekerheden, wat, in combinatie met klachten die verband houden met PTSS, een extra last voor kinderen vormt. Omgekeerd kan overmatige discussie over oorlogservaringen leiden tot wrok en de behoefte om zich terug te trekken, met name tijdens de jeugd en adolescentie.

Bovendien voegen de bevindingen een tijdsdimensie toe. De mate en vorm van communicatie veranderde in de loop van de tijd. Sommige overlevenden zwegen lange tijd, omdat herinneringen te pijnlijk waren of omdat zij bezig waren hun leven opnieuw op te bouwen. Op latere leeftijd werd het oorlogsverhaal alsnog gedeeld. Samen met hun kinderen en kleinkinderen werd het verleden opnieuw opgerakeld, door onderzoek, documentatie of herdenken. Dit droeg bij aan verbinding tussen generaties en aan herstel van eerder verstoorde relaties. Omdat de onderlinge band meer dan 75 jaar na de oorlog zo hecht is geworden, en de naoorlogse generaties voorbij het trauma van de eerste generatie gegroeid is, kan met recht gezegd worden dat de cirkel nu echt doorbroken is.

OVER DIT ARTIKEL

Dit artikel is een verkorte bewerking van het peer-reviewed artikel verschenen in *Social Science & Medicine*: Nauta, B., Mitima-Verloop, H. B., Van der Maat, R. L., Van der Bles, A. M., & Mooren, T. T. (2026). 'The cycle must stop here' Patterns of intergenerational transmission of traumatizing WWII experiences in three generations. *Social Science & Medicine*, 118953.

Hoewel Iraniërs al decennia gebukt gaan onder een streng regime, blijven ze veerkrachtig, stellen de Iraanse Mansoureh Shojaee en Nilou Yekta. Zo boeken ze vooruitgang op wetenschappelijk, artistiek en sociaal gebied en laten ze via sociale media zien wat er werkelijk bij hen leeft. En precies daar zijn nieuwe vormen van protest te zien. Twee Iraanse vrouwen uit twee generaties vertellen over de verhalen waarmee ze opgroeiden, en wat de oorlog van nu met hen doet.

Door Inge Schouten

‘Iraniërs zijn vastbesloten een revolutie te ontketenen’

Nilou Yekta

‘Iran is een thuis waar ik van droom’

Nilou Yekta (1994) is promovendus aan de Universiteit Utrecht.

‘Tot mijn derde woonde ik in Teheran; daarna ben ik met mijn ouders naar Canada verhuisd. Elke zomer gingen we twee tot drie maanden naar Iran. Dat was geweldig. Ik ontwikkelde een band met de familie, de cultuur en het land. Als kind zag ik alles door een roze bril. Dat veranderde in mijn puberteit, toen ik een vrouw werd. Er werd bijvoorbeeld publiekelijk van mij verwacht dat ik mijn haar zou bedekken. Vanaf mijn veertiende begon ik de druk en de betekenis van vrouw zijn in Iran te merken, terwijl ik slechts op bezoek was.

Vrouwen in Teheran zwaaien met hun hoofddoek en roepen leuzen tijdens een protest in 2022.

Terug in Canada werd ik me bewust van mijn bevoorrechte positie, wat me verdrietig maakte, een soort ‘overlevingsschuld’ misschien. In Canada was ik bijvoorbeeld vrij om tiener te zijn en tienerdingen te doen, zoals verliefd worden op jongens of naar concerten gaan. Beide zijn mogelijk in Iran, maar in de openbare ruimte gelden meer beperkingen rond gendersegregatie. Jongeren in Iran moesten altijd op hun hoede zijn vanwege de vele regels, zeker vrouwen.’

Thuisgevoel

‘Inmiddels woon ik 10 jaar in Nederland. Het begint als thuis te voelen, voor zover je bij dat thuisgevoel kunt komen. Toch is Iran een thuis waar ik van droom. Ik wil heel graag nog eens terug, maar ik weet niet wanneer dat kan. Hopelijk snel.

De politieke situatie zorgt ervoor dat het niet als thuis voelt. Thuis zou veilig moeten zijn. Als kind voelde het als thuiskomen, maar later niet meer. De laatste keer, in 2019, waren er protesten en werd het onveilig. Iran is thuis voor Iraniërs, maar door het regime kan het voelen alsof je moet wachten op dat vertrouwde thuisgevoel. Een soort vervreemding, alsof je nergens echt bij hoort.

Iraniërs proberen toch een normaal leven te leiden

Het grootste deel van mijn familie, behalve mijn ouders, broer en zus, woont in Iran. Mijn moeder krijgt af en toe een update, maar een heel gesprek voeren is onmogelijk. Al ruim vijftig dagen (sinds 24 april 2026, red.) is er geen internetverbinding en ook de telefoonlijnen werken niet goed, vooral bij uitgaande gesprekken naar Iran. De afstand creëert veel angst. Ik heb al meerdere keren een zenuwinzinking gehad als ik dacht aan wat Iraniërs zowel binnen als buiten het land moeten doorstaan, dat dit onze realiteit is. Ik voel me soms zo machteloos.

Tegelijk weet ik hoe veerkrachtig Iraniërs zijn. Ze hebben de afgelopen 47 jaar zoveel meegemaakt, waaronder de Iran-Irakoorlog en de dagelijkse strijd tegen de Islamitische Republiek zelf. En toch proberen ze onder die omstandigheden een normaal leven te leiden. Met het Perzisch Nieuwjaar afgelopen maart gingen er bijvoorbeeld nog steeds families op uit met de kinderen. Dat laat zien dat ze vooruitkijken.’

Geen weg meer terug

‘Na de bloedbaden in januari, waarbij naar schatting 30.000 mensen op straat zijn omgekomen, heb ik met meerdere vrienden gesproken. Wat zij allemaal zeiden, was: “Er moet iets veranderen. Dit is genoeg. Er is nu

geen weg meer terug." Sindsdien zijn mensen vastbesloten een revolutie te ontketenen. Dat verklaart mogelijk waarom sommigen de oorlog accepteren; het regime heeft laten zien hoe bruut het is.
Ik voel ook dat de revolutie nabij is, maar ik twijfel of oorlog de juiste weg ernaartoe is. En wat als de oorlog stopt? Krijgt de Islamitische Republiek het dan weer voor het zeggen? Tegelijk is het hebben van een oorlog waarin Israël en de VS het lot van Iraniërs bepalen ook verontrustend.'

Begrafenisvideo's met dans
'Momenteel doe ik onderzoek naar de Iraanse seculiere visuele cultuur. Daar zie ik een duidelijke verschuiving: mensen lijken zich te distantiëren van religie. Het narratief van de martelaar, dat het regime koestert, verandert.

Rouw en martelaarschap vormen de basis van de cultuur en het verhaal van het islamitische regime. Van oudsher zie je deze martelaarscultuur terug in rouwrituelen als bidden, huilen en zwarte kleding dragen. Sinds de Woman, Life, Freedom-protesten in 2022, maar vooral sinds de protesten in januari, gaan er online begrafenisvideo's rond waarin wordt gedanst, waar verjaardagstaart wordt gegeten en trouwrituelen voorkomen. Die verwijzen naar alles wat de slachtoffers nooit meer zullen meemaken. "Huil niet om mijn zoon, maar vier zijn leven", roepen families. In plaats van te rouwen volgens de verwachtingen van het regime, gebruiken ze rouw als protest. De slachtoffers zijn niet gestorven voor het hiernamaals, maar voor een vrij Iran. Dat kan wijzen op een seculiere verschuiving, al is onduidelijk in hoeverre mensen privé ook minder religieus zijn.

Tegelijk is het veelzeggend dat deze begrafenisbeelden online worden verspreid. Jaren kon Iran het narratief controleren, maar via sociale media kunnen mensen zelf invloed uitoefenen. Dat biedt een inkijkje in wat zij werkelijk denken. Het laat een openlijke, publieke verandering zien, een ontwikkeling die ik beschouw als een grote, revolutionaire stap.

In mijn werk vind ik het belangrijk om een stem te geven aan alle groepen die het regime marginaliseert, zoals joden, christenen en bahá'ís. Het regime maakt deze groepen onzichtbaar, maar ze bestaan wel degelijk. Ik vind het erg dat Iraniërs niet eens kunnen geloven wat ze willen geloven; ze worden gedwongen om publiekelijk islamitisch te zijn. Er is geen vrijheid van identiteit. Ik kan denken en geloven wat ik wil zonder daarvoor te worden gestraft. Dat is de grootste vrijheid die Iraniërs wensen.'

Mansoureh Shojaee

'Bescherm verhalen over verzet tegen de vergetelheid'

Mansoureh Shojaee (1958) is schrijver, vrouwenrechtenactivist en oprichter van het Iranian Women's Movement Museum.

'De bevolking van Iran maakt een van de moeilijkste periodes in haar geschiedenis door. Niet alleen zijn er ernstige regionale en internationale spanningen, ook is er sprake van harde onderdrukking door de regering. Iraniërs worden bedreigd met vernietiging aan alle kanten. En toch zijn ze veerkrachtig en boeken ze flinke vooruitgang op wetenschappelijk, cultureel, artistiek, literair en sociaal gebied. Dat geeft mij hoop. Hoop gaat in wezen over inspanning en getuige zijn van die inspanning.

Hoewel het regime deze creativiteit vaak aan banden legt en onderdrukt, blijven Iraniërs manieren vinden om te veranderen, vreedzaam, burgerlijk en zonder geweld. Ideeën zoals een volksreferendum en het opstellen van een nieuwe grondwet zijn geen loze hoop. Ze zijn gebaseerd op democratische principes en een scheiding tussen kerk en staat en laten zien hoe diep de ambities zijn geworteld in deze strijdbare bevolking.'

Deelname aan protesten
'Ik ben geboren in Teheran. Nog voordat ik naar de universiteit ging, verzette ik mij tegen politieke onderdrukking. Tijdens de revolutie in 1978-1979 (waarbij de Pahlavi-monarchie omver werd geworpen en de Islamitische Republiek de macht overnam, red.) nam ik deel aan verschillende protesten. Zo protesteerde ik met

medewerkers van het ministerie van Cultuur voor vaste contracten voor tijdelijke medewerkers en tegen de verplichte hijab. Nadat de universiteiten tijdens de zogenaamde 'culturele revolutie' hun deuren moesten sluiten, ben ik me gaan richten op vrouwenthema's, theater, Iraanse traditionele muziek en literatuur.

Ik kom uit een intellectuele familie die kritisch stond tegenover de Pahlavi-monarchie. Mijn moeder was lid van de 'Vrouwenvereniging voor Jonge Vrouwen en Dames'. Ik ging soms met haar mee naar bijeenkomsten waar gesluierde en moderne vrouwen samenkwamen. Dat vond ik geweldig: ze bespraken hun zorgen in een ontspannen sfeer en accepteerden de diversiteit. Tijdens de revolutie protesteerden we samen tegen de sjah. Mijn vader was een legerofficier, maar verzette zich toch tegen de corruptie onder de hoge officieren en in het leger. Mijn oudere broer is de vriendelijkste en meest vooruitstrevende man die ik ooit heb gekend. Hij heeft mij geleerd kritisch te denken.

Ik heb een zoon in Iran die promovendus is in de kunstfilosofie. Sinds 2010 ben ik niet meer in Iran geweest vanwege een gevangenisstraf van zes jaar die tegen mij is uitgesproken. Al die tijd heb ik mijn land en mijn dierbaren niet meer gezien.

Op mijn 53e kwam ik in Europa aan. Sinds die tijd heb ik in Duitsland en Nederland een redelijk stabiel en goed leven. Maar als je gedwongen wordt je vaderland en je dierbaren achter te laten, voel je je nooit echt thuis. Nu ik erover nadenk, zijn er twee plekken waar ik me op mijn plek voel. Dat zijn de harde rotsen van de Alpen die ik graag beklim en mijn zachte yogamat die ik uitrol in een studio waar niemand over mij oordeelt.'

Geen spijt

'Meerdere keren ben ik opgepakt en ik zat vast in de Evin-gevangenis. Voor een burger- en politiek activist is gevangenschap de prijs die je betaalt voor het nastreven van menselijke idealen in een niet-democratisch land. Ik heb geen spijt van wat ik heb moeten doorstaan. Mijn hart gaat uit naar wie nog steeds achter de tralies zitten. Ik leef veertien jaar in ballingschap en al die tijd is mijn diepste focus de vrijheid van politieke en gewetensgevangenen in de Evin-gevangenis, precies die gevangenis waar ik ooit zelf vastzat.

In Europa begon ik, ondanks de vermoeidheid en de traumatische ervaringen in de gevangenis, via de Internationale Vereniging van Vrouwenmusea te leren hoe vrouwenmusea worden gerund. In samenwerking met de

> 'Voor een burger- en politiek activist is gevangenschap de prijs die je betaalt'

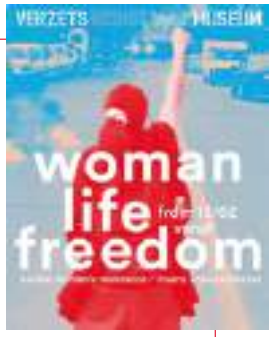
Vrije Universiteit Amsterdam heb ik het project *Iranian Women's Movement Museum* verder ontwikkeld, en in 2018 de eerste tentoonstelling geopend. Sindsdien heb ik zes tentoonstellingen georganiseerd in zes landen.'

Kunstwerken uit de gevangenis

'Het museum toont biografische verhalen over het verzet van vrouwen: documenten, voorwerpen, handgemaakte spullen en kunstwerken die zijn gemaakt daar waar het verzet leefde, zoals in de Evin-gevangenis. Het is een plek waar het collectieve geheugen wordt bewaard, van alle inspanningen en strijd voor persoonlijke vrijheid, wettelijke rechten en vrijheid van meningsuiting.

Met de opkomst van sociale media is het delen van verhalen over Iran toegenomen, ondanks de censuur, het trage internet en de recente internetblokkades. Toch vind ik dat doelgerichte documentatie essentieel is. Verhalen over verzet moeten worden bewaard, vastgelegd en beschermd tegen de vergetelheid.'

OVER DIT ARTIKEL

Mansoureh Shojaee en Nilou Yekta zaten in een adviesgroep van Iraanse vrouwen in Nederland die bijdroegen aan de tentoonstelling *Woman, Life, Freedom – Iraans vrouwenverzet* in het Verzetsmuseum.

De Woman, Life, Freedom-beweging ontstond nadat de 22-jarige Jina Mahsa Amini in 2022 door de zedenpolitie werd vermoord omdat ze haar hoofddoek niet correct zou dragen. Dat leidde niet alleen in Iran tot massaal verzet, wereldwijd gingen mensen de straat op en scandeerden de leus 'Woman, Life, Freedom!'. De beweging strijdt voor gelijkheid tussen mannen en vrouwen, en vrijheid en gelijkheid voor alle Iraniërs.

Het Verzetsmuseum Amsterdam toont vier jaar later de geschiedenis van het Iraans vrouwenverzet in zes thema's: op straat, online, vanuit schoolklassen, vanuit gevangenissen, vanaf herdenkingsplekken en vanuit het buitenland.

Inge Schouten is tekstschrijver en docent professioneel schrijven.

Hoe strips de impact van gebeurtenissen uit het verleden in beeld brengen

ALS EEN SCHADUW

Gebeurtenissen binnen families kunnen een onmiskenbare impact hebben de generaties die volgen. Dat verleden kan ze achtervolgen in vorm schaduwen of geesten. Hoe geven striptekenaars woorden en beelden aan de spoken van het verleden?

Door Gert Olthuis

Hoewel de naoorlogse generaties part noch deelhadden aan wat gebeurd is en geen verantwoordelijkheid dragen voor (de soms moreel verkeerde) besluiten die door hun voorouders zijn genomen, kunnen zij behoorlijk worstelen met de nalatenschap van het verleden. De afgelopen jaren verschenen verschillende boeken die hier inzicht in geven. In *Drieman* (België), *Heimat* (Duitsland) bespreken en tekenen de auteurs (mogelijke) collaboratie en daderschap van hun familieleden in de Tweede Wereldoorlog. In *Feeding Ghosts* (VS/China) draait het verhaal om de gevolgen van migratie vanwege politieke omstandigheden.

'Hoe kon je in godsnaam zoiets doen?'

In *Drieman* benadert Wide Vercnocke zijn familieverleden introspectief. Zijn grootvader, de bekende Belgische kunstenaar Ferdinand Vercnocke, koos tijdens de Tweede Wereldoorlog de kant van de nazi's. 'Al heel mijn leven hing zijn schaduw over mijn familie,' bekent Vercnocke als hij met de trein naar zijn vader reist. Terwijl we dit lezen zien we zijn opa – zoals dat in strip zo treffend kan – op een prachtig getekende wijze uit Wide's lijf stappen en tegenover hem gaan zitten. Hij herkent zijn grootvader onmiddellijk. Als fameus Vlaams kunstenaar zijn er vele foto's van hem in omloop. De ontmoeting wordt verstoord omdat Wide's vader belt. Grootvader verdwijnt uit de coupe. Wide stapt op de plaats van bestemming uit en bezoekt zijn vader, Rombout. Samen drinken ze een pint en bespreken ze een fotoverslag van hun (groot)vaders dichtersreis naar Duitsland, in 1941. Er daalt 'een gevoel van diepe schaamte over ons neer. Ons bloed [...] schuldig aan culturele collaboratie'. De schaduw uit het verleden laat zich voelen.

In de trein terug rijst zijn grootvader opnieuw uit Wide en gaat tegenover hem zitten. 'Hoe kon je in godsnaam zoiets doen?' bijt hij zijn opa toe. Terwijl er een relaas klinkt over de 'Germaanse stam' stapt ook Wide's vader uit zijn lijf om zich bij hen te voegen: drie man. Ook hij heeft vragen. 'Ge moet daar toch... van alles gezien hebben?' Wist hij van de kampen? Ferdinand Vercnocke legt uit dat hij zijn gevoel liet spreken en er weloverwogen voor koos om op te komen voor het Vlaamse volk binnen de nieuwe orde. Hij beseft ook dat zijn nageslacht vol onbegrip is. Grootvader Ferdinand verdwijnt in zijn zoon Rombout die even later in zijn zoon Wide opgaat, als drie-eenheid.

Terwijl Wide in de proloog zijn haar laat knippen in de stijl van zijn grootvader, scheert hij in de epiloog zijn schedel kaal en verdwijnt hij in zijn spiegelbeeld. Zou zijn gelijkenis met zijn opa hebben geholpen om het spook uit het verleden hanteerbaar te maken? Om te accepteren dat de keuzes van zijn grootvader onlosmakelijk onderdeel van de familie Vercnocke zijn?

Erfzonde

Waar Vercnocke het decor van zijn verhaal klein houdt (een treinreis naar zijn vader) en dicht bij zijn eigen beleving blijft, kiest Nora Krug in *Heimat* voor een veelomvattender benadering om het verleden van haar familie te begrijpen. Ze gaat te werk als een historica. Wanneer ze vanuit Berlijn naar New York verhuist

Wide Vercnocke's grootvader verschijnt tijdens een treinreis.

ontmoet ze op het dakterras van haar flat een vrouw die zestien keer van de gaskamer is gered door een kampbewaakster die vermoedelijk verliefd op haar was. Hoe reageer je als Duitse op zo'n verhaal, mijmert Krug. Hoewel haar ouders na de Tweede Wereldoorlog zijn geboren, was de oorlog haar hele jeugd op een onuitgesproken wijze aanwezig. Bijvoorbeeld vanwege de bulderende Amerikaanse vliegtuigen die landden op een luchtmachtbasis vlak bij haar ouderlijke huis in Karlsruhe. Als kleuter begreep ze daardoor 'dat er iets heel erg verkeerd was gegaan'. Met gevoel voor drama en detail vertelt Krug dat ze tijdens yogales haar arm niet schuin omhoog kan steken zonder aan de Hitlergroet te denken. Hoe kun je weten wie je bent, als je niet begrijpt waar je vandaan komt?, vraagt Krug zich af.

Het veelgeprezen *Heimat* is een minutieus en artistiek vormgegeven verslag van haar duik in het verleden van haar familie. Met behulp van korte strips, tekeningen, geschreven tekst, collages van foto's en archiefmateriaal, het doorspitten van dossiers en interviews met sleutelfiguren reconstrueert Krug haar familiegeschiedenis. Indrukwekkend is haar gedetailleerde reconstructie van het verhaal van haar opa Willi, die tussen 1933 en 1945 lid was van de nazipartij. Hoe fout was haar opa? Ze spoort een naar Florida verhuisde zoon op van een buurman van haar opa. Deze buurman heeft met een oprechte brief getuigd dat opa Willi zich nooit met nazi-activiteiten heeft ingelaten. De brief helpt om haar opa na de oorlog als 'meeloper' te kwalificeren, niet als 'overtreder' of erger. Krug belt met de zoon en er volgt een openhartig en ontroerend gesprek. Ze accepteert dat haar opa Willi door lid te worden van de nazipartij heeft bijgedragen aan een moorddadig regime, ook al weet ze niet precies wat hij wel en niet gedaan heeft. Was het anders geweest als hij een Jood in zijn schuurtje had verstopt? Of als hij een keiharde nazi was geweest?

Net als Vercnocke ziet Krug de schaduwen uit het familieverleden onder ogen. Dankzij haar uitzoekwerk voelt ze zich onderdeel van haar familieverhaal, (her)waardeert ze haar Duitse wortels en verzoent ze zich met het duistere verleden. Er is geen sprake van een erfzonde zoals ze in de proloog nog suggereert. Krug realiseert zich dat ze de gevolgen van daden van eerdere generaties uit haar familie niet zelf hoeft te dragen.

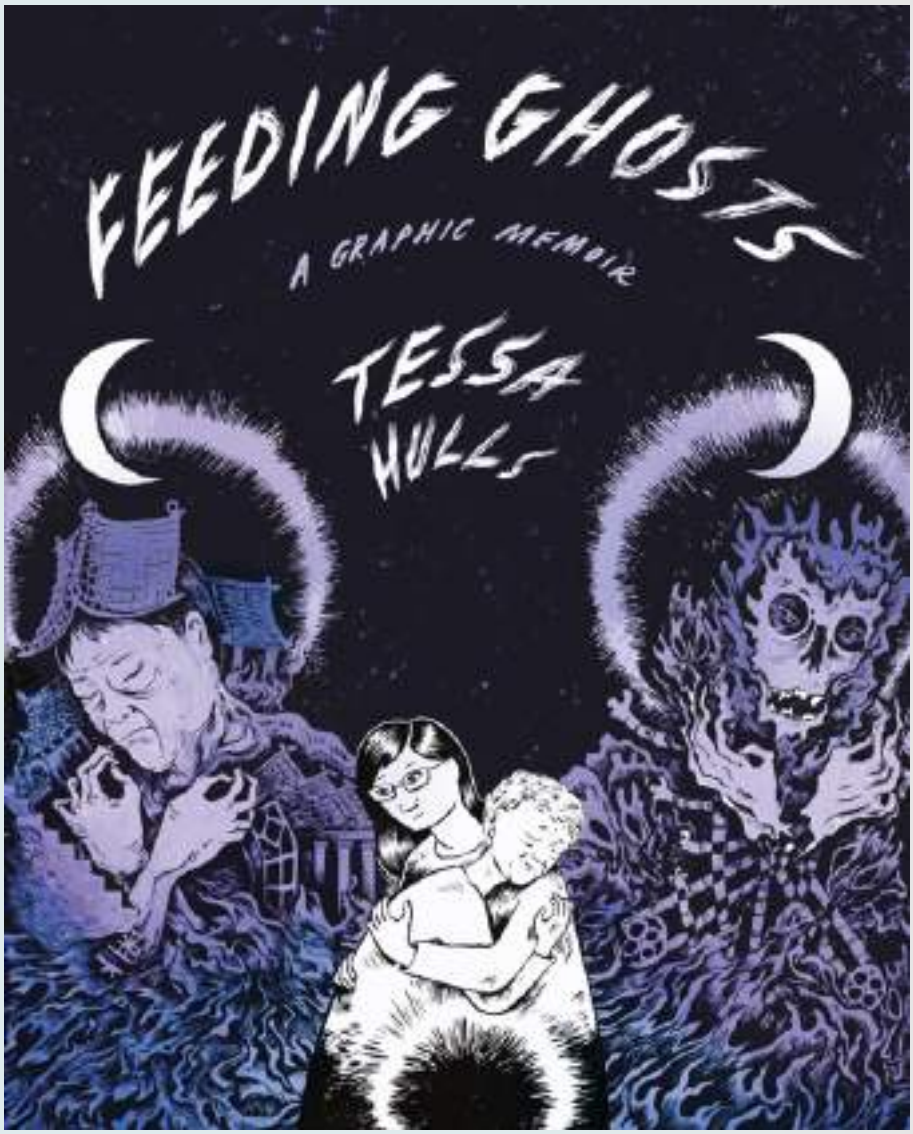
Nora Krug stelt zich vragen.

Een monumentale autobiografie

De spoken uit het verleden die Vercnocke en Krug achtervolgen ontstonden in de Tweede Wereldoorlog. De spoken in Tessa Hulls' *Feeding Ghosts* zijn meervoudig en gaan terug tot het China van de jaren 1930 waar haar grootmoeder ter wereld komt. Als een etnograaf traceert Hulls op fascinerende wijze haar familiegeschiedenis langs de levens van haar oma Sun Yi en haar moeder Rose. Die geschiedenis start in Suzhou, loopt via Shanghai en Hongkong en eindigt in een Noord-Californisch stadje waar Hulls' moeder en oma gaan wonen en Tessa wordt geboren. *Feeding Ghosts* lijkt het verslag van een proces van participerende observatie van Tessa Hulls waarin ze haar familie en daarmee zichzelf probeert te doorgronden.

Die familiegeschiedenis is complex. Bepalend hierin zijn heftige ervaringen die Sun Yi diep raken. Ze krijgt bijvoorbeeld een dochter met een Zwitserse diplomaat. En waar een kind geboren uit zo'n cross-culturele romance tegenwoordig weinig opmerkelijk is, was dat het in China van de jaren van Mao anders. Gemengd bloed is verraad aan China. Als Hulls later met de zus van haar oma spreekt realiseert ze zich ten volle het tragische dilemma dat de loop van haar oma's leven heeft bepaald. Om haar familie te beschermen tegen de dreiging van de Chinese staat, moest ze al het bewijs dat ze familie had vernietigen. Hulls begrijpt dat dit de oorsprong is van haar oma's paranoia, van haar angst, van haar eenzaamheid, van het spook uit het verleden dat zo van invloed is op haar eigen leven.

De situatie leidt tot een dramatisch besluit. Sun Yi verlaat China in 1957 en vlucht met de zevenjarige Rose naar Hongkong dat destijds onder Brits bestuur viel. Haar lijf ontvluchtte China, schrijft Hulls, maar in haar oma's geest blijven de spoken huizen. Het beeld waarmee Rose haar moeder beschrijft is indringend en veelzeggend: Sun Yi gedroeg zich als een drenkeling die voortdurend wanhopig probeert haar dochter op het droge te gooien zodat zij niet met haar zou verdrinken. Hulls, geboren in de VS, kent vervolgens een verstikkende jeugd, vol strakke regels en met een ultiem beschermende moeder. De spoken doen hun werk. *Feeding Ghosts* is een monumentale autobiografie waarin Tessa Hulls heel precies het ontstaan en de doorwerking van deze spoken vertelt en tekent.

Tessa Hulls realiseert zich dat spoken door de tijd reizen.

De stilzwijgende aanwezigheid van spoken

Wie de boeken van Vercnocke, Krug en Hulls leest begrijpt hoe heftige gebeurtenissen nieuwe generaties als een schaduw kunnen achtervolgen. De familieverhalen van deze drie auteurs zijn dankzij hun geweldige beeldromans breed toegankelijk. Gezien de schrijnende situaties van oorlog en geweld in de wereld en de hedendaagse mondiale migratiestromen, ligt het voor de hand te bedenken dat de spoken en schaduwen waarmee jonge generaties worstelen talrijk zijn.

Drieman, Heimat en *Feeding Ghosts* maken inzichtelijk hoe ingrijpend de gevolgen van deze voortdurende, soms stilzwijgende aanwezigheid van dergelijke spoken kunnen zijn. Ze zijn er, ze gaan niet over jou maar ook weer wel omdat je onlosmakelijk met deze gebeurtenissen uit het familieverleden bent verbonden. Op het moment dat Vercnockes opa de kant van de nazi's koos, Krugs familie overeind probeerde te blijven in fascistisch Duitsland en Hulls' grootmoeder China ontvluchtte werden de schaduwen uit dat verleden ver vooruitgeworpen.

OVER DE AUTEURS

Tessa Hulls. *Feeding ghosts. A graphic memoir.* New York: MCD, 2024.
Nora Krug. *Heimat. Terug naar het land van herkomst.* Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2018.
Wide Vercnocke. Drieman. Antwerpen: Uitgeverij Bries, 2020.

Gert Olthuis werkt als universitair hoofddocent Medical Humanities bij het Radboudumc in Nijmegen. Hij schrijft onregelmatig over strips en graphic medicine op de website **9ekunst.nl**. Dit artikel is een verkorte en aangepaste versie van een daar gepubliceerde blog.

Marja van Vliet

Tussen doorgeven en dragen

Een paar jaar geleden was ik bij een bijeenkomst in een verzorgingstehuis voor Molukse ouderen, in het kader van een onderzoeksproject. We spraken af in een oud zusterhuis dat door één van de medewerkers was omgevormd tot een kleine museum- en bezinningsplek. Zij vertelde hoe ze was opgegroeid in een gezin waarin niet over het verleden werd gesproken. Toch had ze zich altijd anders gevoeld. Alsof er iets was wat ze niet kon benoemen, maar wat wel met haar meereisde. Pas veel later begon ze te begrijpen waar dat gevoel vandaan kwam. Om ruimte te maken voor die verhalen, had ze deze plek ingericht. In het midden stond een grote tafel waar mensen konden zitten, luisteren naar muziek, stil zijn of iets meenemen van thuis. De sfeer van de ruimte raakte me diep. Iets wat lang geen plek had gehad, mocht daar eindelijk bestaan.

In de auto terug naar huis bleef dat bij me hangen. En ergens onderweg werd het ineens helder. Wij zijn ook geen 'gewoon Nederlands' gezin. Mijn partner komt namelijk uit Iran. Hij heeft zijn land moeten verlaten, zijn familie achtergelaten en een revolutie en oorlog meegemaakt. In Nederland heeft hij een leven opgebouwd; hij spreekt de taal, functioneert en heeft zijn plek gevonden. Lange tijd leek die voorgeschiedenis op de achtergrond te blijven.

Maar toen wij een gezin kregen, merkte ik dat er iets verschoof. Wat lang stil was geweest, werd voelbaarder — niet per se in woorden, maar in hoe het er soms gewoon was. Ik zag het ook bij onze kinderen. Dat ze zich anders konden voelen, zonder precies te weten waarom. En ergens probeerde ik dat te negeren. Want we zijn toch gewoon een normaal gezin?
In veel gesprekken over intergenerationeel trauma ligt de nadruk op doorbreken. Op het niet doorgeven, op het voorkomen dat wat zwaar is opnieuw landt bij een volgende generatie. Die intentie is begrijpelijk, maar in de praktijk zelden zo eenvoudig. Want wat mensen meedragen, laat zich niet altijd losmaken. Het zit niet alleen in verhalen, maar ook in lichamen, in relaties, in hoe we reageren zonder dat we precies weten waarom.

De afgelopen weken, met het nieuws uit Iran, werd dat opnieuw zichtbaar. De neiging was groot om het buiten te houden, om onze kinderen te beschermen. Maar juist door het er te laten zijn — door het te benoemen en samen te dragen — ontstond er ruimte. Aan tafel zei één van de kinderen eerlijk dat het ver weg voelde, terwijl een ander er juist zichtbaar door geraakt werd. We probeerden ons voor te stellen hoe het zou zijn om zelf in een ander land te zijn, en te horen dat je ouders hier misschien in gevaar zijn. Er was bij vlagen onrust en soms ook machteloosheid. Maar door het niet weg te drukken, werd het beter te dragen. En zo ontstond er gaandeweg weer ruimte voor luchtigheid, voor een flauwe grap, voor gewoon even samen zijn.

Over de jaren heen is dit misschien wel onze belangrijkste les gebleken: dat wat we meedragen verdwijnt niet door het weg te houden, maar wordt draaglijker wanneer het er mag zijn. Zonder dat het een last hoeft te worden voor de volgende generatie. Dat is de kunst.

Marja van Vliet (PhD) is onderzoeker op het gebied van positieve gezondheid en integrale zorg. Momenteel woont en werkt zij met haar gezin in Spanje.

Foto: Erwin de Vries (RoMaVo, CC0, via Wikimedia Commons)

Over de erfenis van de slavernij en (het doorbreken van) intergenerationeel trauma in de Afro-diaspora

Als een mens geen mens meer is

Nationaal Slavernijmonument in het Oosterpark in Amsterdam.

Programmamaker en dekoloniaal onderzoeker Kimmy Mac Donald dook in de doorwerking van het slavernijverleden op nakomelingen van de Afrikaanse diaspora uit Suriname en de Cariben. Toen zij naar Nederland migreerden belandden ze in een samenleving die hen marginaliseerde, hun verleden ontkende en hun trauma reduceerde tot spiritueel gewauwel. 'Als je je leven lang vecht voor een plek in de buitenwereld, is er geen ruimte om naar binnen te kijken.'

Door Kimmy Mac Donald

Wat gebeurt er met een mens als het geen mens meer is? Als je ontvoerd wordt uit je thuisland; als vee wordt verscheept, opgepropt in de kelder van een schip, omringd door menselijke afscheiding en opgestapelde lijken; wordt mishandeld, verkracht en gedwongen om ondraaglijk werk te verrichten; als je kinderen worden afgenomen, verkocht, vermoord; als je structureel wordt verteld dat jouw rechten niet bestaan. Met de afschaffing van de slavernij werd elk mens vrij. Maar wat als jij vierhonderd jaar geen mens bent geweest?

Tien generaties lang werden mensen van het Afrikaanse continent uitgebuit, geketend en behandeld als iets bungelend onderaan de voedselketen. Een dier, een ding,

in ieder geval geen mens. Dat ontnemen van menselijkheid diende een doel. Het was een voorwaarde, nodig om het verhandelen en verminken van Afrikanen goed te kunnen praten.

Het lijkt mij niet meer dan logisch dat generaties aan structurele ontmenselijking psychologisch letsel bij slachtoffers en nakomelingen heeft opgeleverd. Toch denken veel mensen bij de term intergenerationeel trauma uitsluitend aan de Holocaust. Dichtbij genoeg, met overlevenden nog onder ons. Maar wat als jouw voorouderlijk trauma verder in het verleden ligt? Misschien wel zes generaties terug.

Zwijgen is onderdeel geworden van de Surinaamse en Caribische cultuur

Het Nederlandse slavernijverleden
Het Nederlandse aandeel in de trans-Atlantische slavernij heeft geresulteerd in een aantal ex-kolonies waar ontwortelde Afrikanen een nieuw bestaan hebben opgebouwd. We hebben het over Suriname en de Caribische eilanden voorheen bekend als de Nederlandse Antillen: Aruba, Bonaire, Curaçao, Sint Maarten, Saba en Sint Eustatius. Zowel in Suriname als op de eilanden bevindt zich nu een breed scala aan bevolkingsgroepen; een mix van Inheemse mensen, mensen uit de Afrikaanse diaspora, maar ook uit Indonesië, India, China, Venezuela, de Dominicaanse Republiek en meer. Het onderzoek dat ik in 2024 uitvoerde, als afstudeerproject voor de Master International Development Studies aan de Universiteit van Amsterdam, richtte zich op de Afro-Surinaamse en Afro-Caribische diaspora, en de doorwerking van het slavernijverleden in deze gemeenschappen. Ik voerde 25 gesprekken, waaronder 17 diepte-interviews. Mijn focus lag bij mensen die in Nederland wonen of hebben gewoond, om de frictie te onderzoeken die komt kijken bij leven in het land van de onderdrukker.

De keuze voor dit onderwerp heeft alles te maken met mijn eigen achtergrond. Als gemixt persoon met wortels in Suriname, Curaçao, Indonesië én Nederland ben ik een kind van het kolonialisme. En hoewel de vragen over mijn etnisch ambigue uiterlijk me al zo lang ik me kan herinneren om de oren vliegen, startte ik zelf pas enkele jaren terug met het stellen van vragen. Waarom praat mijn familie niet over de slavernij? Waarom is glad haar goed? En wie ben ik om te schrijven over een trauma waar ik, als hoogopgeleid strontverwend lichtgekleurd diaspora-lid, nauwelijks mee te maken lijk te hebben? Toch ben ik begonnen. Want wat als die verhalen, stiltetjes rondzwevend en jarenlang verzwegen, verdwijnen met de mensen die te bang waren om ze te delen? Dat wil ik niet op mijn geweten.

Een getraumatiseerd geheugen met gaten
Mijn doel was een duik in het collectief geheugen van de Afro-Surinaamse en Afro-Caribische diaspora. Wanneer je het collectief geheugen van een meermaals ontwortelde groep onderzoekt, is het eerste wat je tegenkomt: gaten. Na elke oversteek, elke verplaatsing ontstaan er gaten in het geheugen, omdat stambomen niet gedocumenteerd werden, omdat er geen geld was voor fotoarchieven, omdat meer en meer bezittingen verloren gingen. En niet onbelangrijk: omdat men zweeg. Zwijgen over traumatische ervaringen is een veelvoorkomend copingmechanisme. Wanneer ik vraag naar de reden achter het zwijgen, reageren vrijwel alle geïnterviewden: zolang er niet over gepraat wordt, bestaat het niet. Dat zwijgen is onderdeel geworden van de Surinaamse en Caribische cultuur; een cultuur vol taboes, zonder vermelding van de pijn, het lijden en de vernedering die haar geschiedenis omlijnen.

Echter, als trauma niet wordt erkend, wordt de pijn doorgegeven. De pijn van de voorouders: van de moeder die geslagen werd omdat haar ouders bekend waren met slechts één manier van autoriteitsvertoon; van de tante die trouwde met een witte man om haar kleur (lees: status) te verhogen; van de opa die uit woede en uit wrok weigerde met zijn kleinkinderen te spreken in de enige taal die zij verstonden, het Nederlands.

Deze voorbeelden illustreren drie verschillende dimensies waarin intergenerationeel trauma zich manifesteert: familiedynamiek, zelfbeeld, en taal. Om te begrijpen hoe trauma wordt overgedragen, beginnen we op het plaats delict: het gezin.

De meester-slaafverhouding
Intergenerationeel trauma is een fenomeen dat wordt beschreven als de transgenerationele impact van grote historische onrechtvaardigheden, waarbij de schadelijke gevolgen zichtbaar zijn bij de kinderen en kleinkinderen van de getroffenen (Doornbos & Dragojlovic, 2022). Dat proces begint vaak in de meest intieme sfeer: de opvoeding. Hier zien we hoe de historische meester-slaafverhouding onbewust wordt gekopieerd naar het gezinsleven. Dat wordt bijvoorbeeld zichtbaar in het gebruik van fysiek (en verbaal) geweld om kinderen te disciplineren. Een corrigerende tik, zoals dat in mijn familie genoemd

werd. Veel geïnterviewden wezen naar het koloniale systeem als fundament van deze opvoedstijl. Tegenspreken deed je niet, als slaaf. Het kon je de kop kosten. Het weerwoordloos gehoorzamen van gezaghebbenden is daarmee diep verankerd in de cultuur. De Nederlanders zijn vertrokken, maar de hiërarchie en de geëiste nederigheid zijn gebleven. En de slachtoffers van het trauma worden daarmee, onbewust, de nieuwe daders.

Geïnternaliseerde inferioriteit

Wanneer je leeft in een systeem dat mensen die op jou lijken structureel benadeelt, gebeurt het internaliseren van racistisch gedachtegoed bijna vanzelf. Je voelt je inferieur, minder waard. Dit minderwaardigheidscomplex keert zich vervolgens naar buiten: zwart is slecht, en hoe donkerder, hoe erger. Dit hiërarchische denken op basis van huidskleur, *colorism*, is diep geworteld in ons collectieve onbewuste (Walsh, 2022). Sommige geïnterviewden beschreven het zelfs als een *self-fulfilling prophecy*: je wordt als dom behandeld, dus ga je je dom gedragen. Het is een destructief systeem dat onderhuids voortleeft. Denk bijvoorbeeld aan de Surinaamse term ‘krin bere’ (schone buik), die wordt gebruikt wanneer een kind met een lichtere huidskleur ter wereld komt. Dit soort uitingen van witsupremastistisch denken zijn symptomen van geïnternaliseerde inferioriteit binnen de Afro-diaspora. Zoals beschreven door Frantz Fanon (1967), bekijkt de nakomeling van de tot slaaf gemaakte zichzelf door de ogen van de onderdrukker. Dit leidt tot een verwrongen zelfbeeld: ‘Ik ben zwart, ik ben schuldig, ik weet niet aan wat, maar ik weet dat ik niet deug’ (p. 139).

Taal als wapen

Onder het koloniale bewind werd ook taal ingezet als instrument van onderdrukking. Tot slaaf gemaakten uit het Afrikaanse continent werden bewust in groepen met uiteenlopende moedertalen geplaatst om communicatie, gemeenschapsvorming en daarmee opstand te verhinderen. Het Sranantongo en het Papiamentu, ondanks deze pogingen uitgegroeid tot nationale talen, werden verboden. Ook na de afschaffing van de slavernij bleef de enige taal die gesproken mocht worden, op scholen, op straat, overal waar het te horen was, het Nederlands. Dit verbod creëerde een taalhiërarchie. Een linguïstische onderdrukking die generaties lang heeft bijgedragen aan een gevoel van minderwaardigheid en het monddood maken van de eigen cultuur.

Bron: Publiek domein, via Collectie Rijksmuseum

Afrikaanse familie wordt gescheiden door Europese slavenhandelaren. Prent van John Raphael Smith, 1791-02.

Het eerdergenoemde voorbeeld van de opa die weigerde Nederlands te spreken, raakt ook aan dit thema. Ik sprak met de 33-jarige Mila Baker (pseudoniem) over haar grootvader, die tot aan zijn dood structureel weigerde Nederlands te spreken. Het was een stil protest, zelfs tegenover zijn kleinkinderen, die inmiddels volledig Nederlandstalig werden opgevoed en het Papiamentu niet machtig waren. Hierin onthult zich een pijnlijke paradox: terwijl de Nederlandse taal, gebruiken en huidskleur worden nagestreefd als hoogst haalbare, heerst in de diaspora tegelijkertijd een bittere verafschuwing tegenover de onderdrukker. Het illustreert de constante strijd tussen de noodzaak om te assimileren en een diepgewortelde woede tegen alles wat drukt op de blauwe plekken achtergelaten door de kolonisator.

Het trauma van de dader

Op 25 maart 2026 werd door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de trans-Atlantische slavenhandel officieel erkend als de grootste misdaad tegen de menselijkheid die de wereld ooit gekend heeft. Als koloniale grootmacht met bezittingen aan beide kanten van de Atlantische Oceaan, speelde Nederland een centrale rol in die slavenhandel. Het is een deel van de nationale identiteit die tot enkele jaren geleden stelselmatig onderbelicht bleef. Het wrede karakter van de slavenhandel vormde een schril contrast met het Nederlandse zelfbeeld van tolerantie en morele zuiverheid.

Waar Gloria Wekker spreekt van witte onschuld en Frantz Fanon cognitieve dissonantie hanteert, wijzen beiden op een onderliggende identiteitscrisis bij de voormalige kolonisator, op zowel collectief als individueel niveau. Wanneer je plotseling verantwoordelijk wordt gehouden voor de misdaden van je voorouders,

terwijl jij hen nooit eerder als daders zag, ontstaat er een barst in je zelfbeeld. Deze interne strijd werd gekatalyseerd door toenemende postkoloniale migratie naar Nederland. Met de komst van migranten uit de ex-kolonies, kwam de Nederlander namelijk oog in oog te staan met de 'onderdanen' die zij eeuwenlang uit zicht wisten te houden. Een directe confrontatie met de mens aan de andere kant van de misdaad.

Witte Nederlanders reageren vaak defensief wanneer het gaat over racisme. Zij trachten hun aandeel in de (doorwerking van de) slavernijgeschiedenis te ontkennen. Veel geïnterviewden identificeren deze reactie als een traumareactie. In dit geval: het trauma van de dader, want 'als ik beschadigd ben door de mensonterende daden van jouw voorouders, dan ben jij dat ook', aldus Cecilia (pseudoniem). In weer een ander gesprek wordt psychiater Glenn Helberg geciteerd: 'Hij die ontmenselijkt, ontmenselijkt ook zichzelf.' Echter, niet iedereen kan zich vinden in deze terminologie. Sommigen beweren 'vergiftigd' een passendere term te vinden dan 'getraumatiseerd'.
Hoe de Nederlander ook besluit om te gaan met deze identiteitscrisis, voor de Afro-diaspora is de tijd van lijdzaamheid voorbij. Een verleden vol onderdrukking heeft immers niet alleen geleid tot pijn en verdriet, maar ook tot een onstuitbare emancipatiebeweging, met de boodschap: *we are here because you were there, and we are here to stay*.

De generatie van nu: herstel
Een opvallende ontwikkeling in de Afro-diaspora is de kracht waarmee de huidige generatie haar positie opeist. Een nieuw soort strijdbaarheid. Hoewel verzet tegen het koloniale regime en de racistische ideologie al eeuwen plaatsvindt, ook tijdens de slavernij, werd openlijke opstand lange tijd beantwoord met levensbedreigende straffen. Deze historische noodzaak tot voorzichtigheid heeft een diepgeworteld overlevingsmechanisme gecreëerd dat generaties standhield. Bovendien hadden zwarte gezinnen hun handen vol aan het bouwen van een leven in achtergestelde postkoloniale economieën. En zij die naar Nederland migreerden, belandden in een samenleving die hen discrimineerde en hun trauma bagatelliseerde. Als je je leven lang vecht voor een plek in de buitenwereld, is er geen ruimte om naar binnen te kijken.

De nieuwe generatie heeft die ruimte wel. Zij voelen de mentale en financiële vrijheid om zich op te winden over de onderdrukking die hun familiegeschiedenis heeft getekend. Ook maatschappijbreed hebben veranderingen plaatsgevonden die het voor hen makkelijker maken om zich uit te spreken. Waar hun voorouders gedwongen waren tot waakzaamheid, zijn er voor de jongere generaties minder risico's verbonden aan het vechten voor rechtvaardigheid. Gesterkt door een groeiend aantal bondgenoten, fysiek en online, voelen zij minder schroom om hun onvrede te uiten.

Dit is de generatie die begint te praten, begint vragen te stellen, verhalen te documenteren

Echter, om werkelijk te helen van honderden jaren onrecht, is er meer nodig dan het organiseren van protesten en het opeisen van herstelbetalingen. Gelukkig is activisme niet het enige waar de nieuwe generatie in uitblinkt. Dit is de generatie die begint te praten, begint vragen te stellen, verhalen te documenteren. De hardnekkige taboes rondom de slavernij beginnen langzaam hun greep te verliezen. Al schoppend worstelen we ons uit de vergiftigde greep van het koloniale denken. En dat vereist moed. Een heel ander soort moed dan die nodig is om de barricades op te gaan. Het vergt zachtheid, een kwetsbaar moment, met oma, met papa, aan tafel misschien, of op de bank. Het is het afbreken van de muur die zij zo zorgvuldig, jarenlang, steen voor steen hebben opgebouwd. Zo transformeren we de donkere bladzijden uit ons verleden tot een hoofdstuk waaruit we leren. Makkelijk of pijnloos is het niet, nooit geweest ook. Maar wel: een cruciale stap richting waardig herstel.

Kimmy Mac Donald, programmamaker en dekoloniaal onderzoeker, studeerde in 2024 af in de Master International Development Studies aan de Universiteit van Amsterdam, en onderzocht daarvoor de doorwerking van het slavernijverleden op de Afro-Surinaamse en Afro-Caribische diaspora.

LITERATUUR

Doornbos, J., & Dragojlovic, A. (2022). 'The past should not affect the children': Intergenerational hauntings in the homes of Indo-European families. *Gender, Place & Culture*, 29(8), 1141–1161. **doi.org/10.1080/0966369X.2021.1950644**

Walsh, E. (2022). Memory, Colonialism, and Psychiatry How Collective Memories Underwrite Madness. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology, 29*(4), 223–239. **doi.org/10.1353/ppp.2022.0040**

Fanon, F. (1986). *Black Skin, White Masks* (C. L. Markmann, Trans.). Pluto Press. **monoskop.org/File:Fanon_Frantz_Black_Skin_White_Masks_1986.pdf**

Als de herinneringen je inhalen

Kerstmis is niet voor iedereen een feest

Willem Wilbrink in Doorn, december 2025.

Tijdens een gezamenlijk kerstprogramma georganiseerd door de BNMO (Bond Nederlandse Militaire Oorlogs- en dienstslachtoffers) ontmoette ik Willem Wilbrink in Doorn. We raakten aan de praat en hij vertelde mij over zijn ervaringen in concentratiekamp Dachau. Ik leerde een levensverhaal kennen dat op indringende wijze duidelijk maakte hoe oorlog nog lang een mensenleven kan beïnvloeden.

Door Bart Hetebrij

Met zijn 99 jaar is Willem een van de oudste deelnemers. Tegenover mij aan tafel zag ik een grijze, opgewekte man die mij onderzoekend aankeek. Hij vroeg naar mijn beroep. Ik zei dat ik geestelijk verzorger bij Defensie ben geweest. Dat raakte een snaar, Willem begon te praten. Hij vertelde mij dat Dachau vijf jaar lang de grootste religieuze gemeenschap ter wereld huisvestte. In dit concentratiekamp werden 2.771 geestelijken gevangengehouden, waarvan er meer dan duizend het leven lieten. Onder hen waren rooms-katholieke priesters, protestantse predikanten, orthodoxe geestelijken en zelfs een paar islamitische imams. Dachau vormde een rijke gemeenschap waarin verbannen gelovigen weer één, samen konden zijn.

Willem Wilbrink is veertien jaar oud als op 10 mei 1940 de Tweede Wereldoorlog uitbreekt. Het gezin Wilbrink woonde destijds in Arnhem. Willem is de een na jongste uit een gezin van 17 kinderen. Nieuwsgierig geworden liep hij naar het centrum van Arnhem. Daar zag hij de Duitse soldaten met al hun materieel. Bang of angstig was hij niet; eerder geïnteresseerd in wat daar allemaal gaande was.

Dachau

In zo'n groot gezin zal het toezicht op Willem niet erg groot geweest zijn. Zo kon het gebeuren dat de buurman hem vroeg om een mitrailleur uit een Duits legervoertuig te halen. De soldaten waren afgeleid door een ontspoorde trein waar ze naar toe holden om te kijken of er iets van hun gading bij was. De buurman bleek in het verzet te zitten. Willem wist het wapen te bemachtigen en werd vervolgens steeds vaker gevraagd om 'klusjes'

Uiteindelijk kwam hij als vijftienjarige jongen midden in de nacht aan in het concentratiekamp Dachau

te doen. In het begin wisten zijn ouders dat niet. Later lichtte hij zijn vader in die hem maande heel voorzichtig te zijn. Op een van die klusjes, het wegbrengen van een pakje, werd hij aangehouden door een Duitse patrouille. In het pakje zaten twee pistolen - een ernstig vergrijp. Twee dagen lang werd hij hardhandig verhoord door de Sicherheitsdienst. Hij kende de inhoud van het pakje niet, noch de namen van de gever en de ontvanger. Hij kon dus niet veel vertellen, behalve dat hij er een gulden aan overheid. Het mocht niet baten: hij werd per trein afgevoerd. Zijn ouders werden ingelicht en gesommeerd een koffer in te pakken met Willems identiteitsbewijs. Na vijf dagen in verschillende kampen te hebben doorgebracht met nauwelijks iets te eten, kwam hij uiteindelijk als vijftienjarige jongen midden in de nacht aan in het concentratiekamp Dachau.

De omstandigheden hier waren mensonterend. Hoe ga je daar als kind mee om? Bij wie zoek je steun? Wie kan je vertrouwen en wie niet? Hoe hou je het vol? Gevangenen werden gedwongen tot dwangarbeid, ondergingen mishandeling, marteling en medische experimenten. Systematische uithongering, gebrek aan hygiëne en sanitaire voorzieningen leidden tot ziektes, ondervoeding en fysieke uitputting, waardoor velen het leven lieten. Folterpraktijken en executies waren aan de orde van de dag. Angst om het leven te verliezen en de constante dreiging van geweld beheersten het dagelijks bestaan. In dit klimaat werd Willem als kind in twee weken volwassen. 'Ik heb er mee leren leven, maar ik ben het nooit kwijtgeraakt.'

Kampleven

Het sadisme in Dachau was ongekend. Om het minste of geringste werden mensen gestraft. Een voorbeeld hiervan is de straf die aangeduid werd met 'de vijfentwintig'. Daarbij kregen gevangenen, die met handen en voeten waren vastgebonden aan een bok, 25 harde stokslagen op hun achterwerk. Dit werd 's avonds na het appèl gedaan, terwijl alle andere gevangenen moesten toekijken. Niet zelden werden gevangenen op deze wijze doodgeslagen. Ook Willem belandde op de ziekenzaal nadat hij de straf had ontvangen. Daar vroeg hij de kampcommandant waarom hij zo geslagen werd. De kampcommandant antwoordde dat politieke gevangenen dat verdienen, waarop Willem antwoordde dat hij als vijftienjarige niets met politiek van doen had. De kampcommandant maakte hem daarop uit voor leugenaar. Op het identiteitsbewijs van Willem stond immers een stempel van de Gestapo dat het om een vervalsing ging. Mogelijk was zijn grote postuur daar debet aan, waardoor hij ouder leek dan vijftien jaar. Misschien twijfelde de kampcommandant toch toen Willem hem vertelde vijftien jaar te zijn. Hij zou het in Nederland navragen. Want met die leeftijd hoor je niet in Dachau te zijn.

Het resultaat was dat Willem na twee dagen werd ingedeeld om te werken op de Messerschmitt-fabriek, waar vliegtuigonderdelen gemaakt werden. Iedere ochtend sjokte hij te voet van het kamp naar de fabriek. Dat was een flink stuk lopen. Aan het einde van een lange dag hard werken maakte hij meerdere keren mee dat gevangenen even uit de rij liepen om bieten uit het veld te pikken. Wanneer dat werd ontdekt, werd er onmiddellijk op hen geschoten. De dode lichamen moesten ze dan zelf meenemen naar het kamp, want de aantallen gevangenen moesten bij terugkeer altijd kloppen. Ondanks alle risico's, maar gedreven door de honger, rende ook Willem een keer uit de rij om een biet te pakken en in zijn broek te verstoppen. Diezelfde avond werd de biet nog gevonden. Hij had gestolen van de staat en daar stond de doodstraf op. 'Morgen ga je door de pijp', zo kreeg Willem te horen, wat verwees naar de schoorsteen van het crematorium. De volgende morgen moest hij bij de commandant komen. De doodstraf werd afgezwakt, misschien omdat hij toch niet helemaal zeker was van Willems leeftijd. Hij kreeg nu te horen dat hij de volgende dag op transport gezet zou worden naar Oostenrijk, waar hij vlak aan de grens te werk zou worden gesteld bij de gaskamers. Willem weigerde dit en kreeg in plaats daarvan de lugubere taak om in het kamp lijken met een wagentje naar de verbrandingsoven brengen.

Negen maanden heeft hij dit gedaan. Zo kwam hij over het hele kamp op de plekken waar mensen waren overleden door honger, martelingen of uitputting. 's Morgens om half zeven kreeg hij dan de lijst bij welke barakken

Strijkijzer uit concentratiekamp Dachau.

hij de lijken moest ophalen. Soms trof hij mensen aan die nog niet overleden bleken te zijn. Als hij daar iets van zei, kreeg hij alleen maar te horen: 'Weg ermee, die gaan vanzelf kapot.' Wanneer Willem met zijn wagentje met lijken naar het crematorium reed, kwam hij altijd even langs de barak waar dominee Overduin zat. In dezelfde barak zaten ook Poolse geestelijken. Hij vertelde de dominee dat hij regelmatig geestelijken en Poolse Joden die nog niet dood waren naar de verbrandingsoven moest brengen. Overduin zei hem dat hij, wanneer dat weer het geval was, even drie keer op de ruit van zijn barak moest tikken. Ze zouden het slachtoffer dan samen met een Poolse priester naar het speciale ziekenzaaltje brengen waar geestelijken werden verpleegd. De geestelijken die er werkten moesten op bevel van de Duitsers de binnengebrachte zieken inschrijven en de overledenen uitschrijven. De administratie was dus in vertrouwde handen. Als er dan weer iemand beter was geworden, dan kreeg die de naam van iemand die overleden was. Vervolgens werd diegene dan naar de barak gebracht zodat hij alsnog kon zien te overleven.

Zo hebben ze samen veertig mensen kunnen redden. Zelf heeft hij veel steun gehad van dominee Overduin en andere geestelijken. Van hen kreeg hij extra voedsel, want als iemand het kamp zou kunnen overleven dan was Willem dat vanwege zijn jonge leeftijd. Hij zou dan uit eigen ervaring getuigenis kunnen afleggen over de gepleegde wandaden in concentratiekamp Dachau. Dat was belangrijk voor hen. De wereld moest weten wat hier gebeurde. Het verhaal moest doorverteld worden.

Titus Brandsma

Een van de geestelijken die Willem leerde kennen was de bekende Nederlandse karmelietenpater, Titus Brandsma (1881-1942). Willem herinnert zich nog dat Brandsma boos was omdat Willem vanwege zijn leeftijd hier helemaal niet hoorde te zitten. Op zondag 26 juli

1942 werd Titus Brandsma geëxecuteerd. Een injectie maakte een einde aan zijn leven. Dominee Overduin had toestemming gevraagd om Brandsma gekleed naar het crematorium te laten brengen, zodat hij niet naakt de verbrandingsoven in zou gaan. Willem kon een strijkijzer regelen om de kleding die bij een geestelijke hoorde netjes te strijken. Dit strijkijzer werd niet alleen gebruikt voor Brandsma's kleding, maar ook voor de dagen waarop de geestelijken in plaats van hun gevangeniskleding wel hun geestelijke kleding mochten dragen. Willem bracht Titus Brandsma zelf naar het crematorium. Bij de verbrandingsoven was een kamertje waar de lijken naartoe gebracht moesten worden. Daar stapelde Willem de lijken netjes op. Daarachter stonden Joden die de mensen moesten verbranden, want zelf mocht hij niet bij de verbrandingsoven komen. Het kamertje stond zo vol met lijken dat hij er amper binnen kon komen. Titus Brandsma zou later zalig en heilig verklaard worden.

De wereld moest weten wat hier gebeurde. Het verhaal moest doorverteld worden

Kerstmis
De kerstdagen mochten niet gevierd worden van de Duitsers. Dat was een feest alleen bestemd voor de Duitsers. Vlak voor kerst had dominee Overduin aan Willem gevraagd of hij aan een kerstboompje kon komen, ook al wist iedereen dat kerst niet gevierd mocht worden. Toch kwam het boompje er en werd het met allerlei papiertjes en gekke dingen opgetuigd. Er werd toen de volgende dag na de mis besloten toch stiekem Kerstmis te vieren. Willem vergeet nooit meer dat ze met een man of veertig in een zaaltje zaten. Ze hadden net een dankgebed uitgesproken, toen de deur openvloog en Duitsers met een mitrailleur het vuur op de aanwezigen openden. Het was een vreselijk bloedbad, waarbij veel doden vielen. Willem overleefde dit, maar voor hem was dit een dusdanige traumatische gebeurtenis dat hij om die reden nog altijd niet thuis wil zijn met kerst.

Naarmate de Duitsers merkten dat de oorlog op het einde liep, werden zij wat soepeler en werden er ook minder straffen uitgedeeld. Vlak nadat dominee Overduin naar huis mocht, moest Willem bij de commandant komen. Er was uitgezocht of hij inderdaad de leeftijd had die op zijn identiteitsbewijs stond. Dat bleek het geval en hij was dus vrij om te vertrekken. Toen hij Dachau verliet had hij als aandenken nog het strijkijzer kunnen meenemen waar de kleren van Titus Brandsma mee gestreken waren.

Anderhalf jaar heeft Willem in Dachau gezeten. Murw van het leven in een onwerkelijk wrede wereld en met vreselijke herinneringen aan allerlei gruwelijkheden, komt hij na allerlei omzwervingen aan in het bevrijde deel van Nederland. Later kan hij zijn familie weer in de armen sluiten.

Zoals beloofd aan dominee Overduin en andere geestelijken in Dachau heeft hij sindsdien het verhaal van Dachau op talloze scholen doorverteld, zodat hun offers niet voor niets zijn geweest. 'Dankzij de geestelijken heb ik het gered en ben ik optimistisch gebleven.' Vijfentwintig jaar heeft hij niet over zijn kampervaringen kunnen praten, totdat de herinneringen hem inhaalden. Pas na een intensieve behandeling van Jan Bastiaans bij Centrum'45 lukte het hem om een begin te maken aan de verwerking van zijn ervaringen in Dachau.

Het verhaal van Willem is een getuigenis van een verleden en een waarschuwing voor het heden en de toekomst. Het laat zien waartoe mensen in staat zijn, zowel in negatieve als in positieve zin. Tot op de dag van vandaag legt Willem getuigenis af van hoe een wreed regime zelfs zomaar een jongen aan allerlei gruwelijkheden onderwerpt. Het is een getuigenis over handelingen waarin diepgewortelde morele overtuigingen en verwachtingen over wat goed en fout is, zijn geschonden. Zijn verhaal noopt ons tot nadenken over morele kwesties van goed en fout en is actueler dan ooit. Het maakt ook duidelijk waarom kerst voor Willem een andere betekenis heeft, die wij als burgers gewoon zijn eraan toe te kennen.

Bart Hetebrij is oud humanistisch raadsman defensie en ouderenzorg. Vrijwilliger voor het maken en begeleiden van programma's voor de Bond Nederlandse Militaire Oorlogs- en dienstslachtoffers.

INTERVIEW

De gegevens voor dit artikel komen uit een interview met Willem Wilbrink dat de auteur afnam op 25 en 26 december 2025 tijdens het kerstprogramma van de BNMO op het Nederlands Veteraneninstituut te Doorn.

Beladen stilte en weerzin tegen haat

Hoe de oorlog in Bosnië doorwerkt

De Bosnische onderzoekers Mirza Buljubašić en Emina Zoletić waren kinderen toen in 1992 de oorlog in Bosnië uitbrak. Nu onderzoeken ze beiden hoe die oorlog de volgende generaties heeft gevormd. 'De stilte over de oorlog kwam ik overal tegen.'

Door Else de Jonge

'Ik was zeven toen de oorlog begon en heb fragmentarische herinneringen aan die jaren,' vertelt Emina Zoletić. 'Dat we naar de schuilkelder renden bij een luchtalarm, dat er soms te weinig eten was en we geen elektriciteit hadden. En dat we les kregen in een schuilkelder. Ook de vluchtelingen herinner ik me nog heel goed. Die kwamen vanaf 1994 in grote stromen vanuit het oosten naar Tuzla, waar ik woonde met mijn familie. Hoewel er bij ons minder bommen vielen dan in andere regio's, heb ik me vaak onveilig gevoeld.'

Mirza Buljubašić was twee en weet het meeste van die tijd door wat anderen hem erover vertelden. 'Ik woonde met mijn ouders en grootouders in Grbavica, een wijk

Foto: Christian Maréchal (Wikimedia Commons, CC BY 3.0)

'Sniper Alley' in Sarajevo (winter 1992-1993). De containers links op de foto waren bedoeld om voetgangers en auto's tegen de beschietingen te beschermen.

in Sarajevo die al snel door de Servische strijdkrachten werd ingenomen. Er waren overal controles en je kon de stad niet uit. Mijn vader zat aan het front en mijn oom was veiligheidsagent en werd gezocht door de Serven. Die wilden van mijn moeder weten waar hij zat. Toen de situatie alsmaar grimmiger werd en er executies en verkrachtingen plaatsvonden, besloot mijn moeder met mij te vluchten.'

'Als ik vertelde dat ik Bosnische ben en de oorlog zelf heb meegemaakt, brak het ijs en mocht ik bij mensen thuis langskomen'

Met haar zoon van inmiddels drie wist Mirza's moeder, daarbij ontkomend aan de kogels van snipers, de 'oorlogstunnel van Sarajevo' te bereiken: een smalle, lage tunnel onder het vliegveld van Sarajevo, die het Bosnische leger kort daarvoor gegraven had en die de vlucht van veel mensen mogelijk maakte. 'De enige herinnering die ik hier zelf aan heb, is dat een militair me door de tunnel droeg. Het had erg geregend en we moesten door water waden.' Gevoelens van onveiligheid herinnert hij zich niet. 'Ik had nog geen benul, geloof dat ik het vooral wel avontuurlijk vond.'

1425 dagen

Het beleg van Sarajevo, dat zo'n ingrijpende invloed had op de vroege kindertijd van Mirza Buljubašić, heeft een centrale plek in het promotieonderzoek van psycholoog Emina Zoletić. Ze gaat na hoe ouders die dat beleg hebben meegemaakt hun herinneringen eraan doorgeven aan hun kinderen. Wat vertellen ze? En hoe vinden hun kinderen het om hun ouders over die ervaringen te horen?

Op congressen krijgt Zoletić vaak de vraag waarom ze haar onderzoek richt op dit specifieke aspect van de oorlog. 'Het beleg van Sarajevo duurde lang: 1425 dagen. De stad was nagenoeg volledig afgesloten van de buitenwereld. Het was bijna onmogelijk om te ontsnappen. Het is daardoor een ervaring geworden die heel veel en heel verschillende mensen delen.'

Zoletić sprak met ouders en hun kinderen in Sarajevo en in de Bosnische diaspora in Europa en de Verenigde Staten. Ze combineerde diepte-interviews met stimuli als films en boeken, die als opening voor een gesprek konden dienen. Of ze vroeg mensen naar hun familiefoto's. Een enkele keer bracht ze als 'participerende observant'

Emina Zoletić

een of meer dagen bij mensen thuis door en dan keek ze 'hoe hun dagelijkse realiteit eruitzag'.

'Niet iedereen die ik benaderde was bereid tot een interview. Met name bij de eerste generatie, de mensen dus met autobiografische herinneringen aan het beleg, stuitte ik vaak op reserve. Eerste gesprekken vonden dan plaats in een café. Als ik vertelde dat ik Bosnische ben en de oorlog zelf heb meegemaakt, brak het ijs en mocht ik bij mensen thuis langskomen.'

Bij de interviews sprak Zoletić de ouders en kinderen soms samen, maar veel vaker apart en gebruikte ze biografische methoden uit de 'oral history'. 'Ik wist van tevoren uiteraard niet wat de ouders wilden prijsgeven, wat ze hun kinderen verteld hadden en of hun herinneringen traumatisch waren. Ik informeerde dus nooit direct naar hun oorlogsherinneringen, maar vroeg mensen me hun levensverhaal te vertellen. De geïnterviewde houdt op die manier zelf de regie over wat er wel en niet aan de orde komt.'

Beladen stilte

Zoletić zag bij de ouders die ze sprak een paar overeenkomsten in de omgang met hun oorlogservaringen en hoe ze die overdragen op hun kinderen. 'De mensen die ongeveer alles vertellen wat ze meemaakten, vormen een kleine minderheid. De meeste ouders vertellen

anekdotische verhalen. Die gaan over hoe ze door 'sniper-alley' renden en aan kogels ontkwamen of hoe ze een zoektocht naar water ondernamen. Maar ze gaan even vaak over hoe ze trouwden tijdens het beleg of hun eerste baan vonden. Het zijn een soort snapshots. Die hoorde ik dan bij de kinderen terugkomen.'

Een ander verschijnsel dat haar opviel was de stilte waarmee heftige herinneringen aan het beleg vaak omgeven zijn. 'Een stilte die ook bekend is uit Holocaust-studies. Het is een beladen stilte, die in sommige families heel aanwezig is. Zowel ouders als kinderen zijn zich ervan bewust.'

'Ouders in de diaspora praten bijvoorbeeld net wat gemakkelijker met hun kinderen over hun oorlogsverleden dan ouders in Sarajevo'

Niet zelden wordt stilte uitgelegd als een teken van trauma, maar Zoletić vindt dat je voorzichtig moet zijn met die conclusie. 'Stilte komt niet altijd uit onmacht voort. Het kan ook beschermend zijn. Ik heb ouders gesproken die zeggen: ik vertel niet de volledige waarheid omdat ik mijn kinderen niet wil belasten met mijn verleden en geen haat en angst op hen wil overdragen.'

Waar de stilte doorbroken werd, gebeurde dat meestal op initiatief van de kinderen, die op enig moment toch wilden weten wat hun ouders hebben meegemaakt. 'Dat zag ik vooral in de diaspora. Er zijn daar meestal geen gedenkplaatsen of musea over de oorlog en dus proberen de kinderen met hun ouders in gesprek te komen.'

In de periode dat ze het grootste deel van haar veldonderzoek uitvoerde, viel Rusland Oekraïne binnen en begon Israël een genocidale oorlog in Gaza na de aanval van Hamas op 7 oktober 2023. 'Die realiteiten bleken vaak als een trigger te werken. Ouders zien lijden dat raakt aan wat ze zelf hebben meegemaakt. Kinderen merken dat en stellen er vragen over.' Zoletić nam waar hoe de oorlogen in Oekraïne en het Midden-Oosten veel jongeren bewegen tot activisme. 'Ze gaan de straat op uit solidariteit met de slachtoffers, een solidariteit die geïnspireerd is door wat hun ouders meemaakten.'

Verschillende verhalen

Waarom koos Zoletić ervoor ouders en kinderen uit Sarajevo en uit de Bosnische diaspora te spreken? 'De sociale contexten van beide groepen verschillen. Mensen in Sarajevo wonen bijvoorbeeld ook nu nog in interetnische gemeenschappen, in de diaspora is dat meestal niet het geval. Als kinderen in de Verenigde Staten op school al iets horen over de oorlog in Bosnië, dan zijn dat andere verhalen dan die kinderen in Bosnië-Herzegovina voorgeschoteld krijgen. Toen ik op het gymnasium zat, werd er helemaal niks over de oorlog verteld.'

Ze wijst op de verschillende officiële verhalen over het verleden die nu vigeren in Bosnië-Herzegovina. 'Die spreken elkaar onderling tegen. Het narratief van de federatie spreekt van een 'oorlog' en benoemt wie er misdaden begingen, conform de manier waarop het Joegoslavië-tribunaal dat deed. In de Servische Republiek horen kinderen een ander verhaal. "Het was een 'burgeroorlog'" zegt men daar, "wij verdedigden ons land." Ik wilde weten of dergelijke verschillen effect hebben op de intergenerationele omgang met herinneringen.'
Dat effect is er, concludeert ze. 'Ouders in de diaspora praten bijvoorbeeld net wat gemakkelijker met hun kinderen over hun oorlogsverleden dan ouders in Sarajevo. Die laatsten hebben meer reserves omdat zij met mensen uit verschillende etnische groepen samenleven en de relaties met hun buren graag vreedzaam houden. Het viel me daarnaast op dat jongeren uit de diaspora veel actiever herdenken dan hun leeftijdsgenoten uit Sarajevo. Dat is ook lastig in een land waar groepen elkaar tot op institutioneel niveau beconcurreren op slachtofferschap en elkaars pijn ontkennen.' Maar er zijn ook overeenkomsten tussen beide groepen respondenten. 'De anekdotiek en de stilte over de oorlog kwam ik overal tegen.'

Intergenerationele component

Hoe beïnvloeden de oorlogsherinneringen van ouders de opvattingen die hun kinderen hebben over wat een gepaste straf is voor iemand die wreedheden beging tijdens de oorlog? Het is een kwestie waar criminoloog Mirza Buljubašić zich over gebogen heeft. Dat de veroordeling van een oorlogsmisdadiger een juridisch eindpunt is, betekent niet dat een zaak ook sociaal is afgerond, stelt hij. 'Rechtvaardigheid is in zulke gevallen niet alleen een kwestie van goede rechtspraak en passende veroordelingen. Mensen blijven zich ook lang daarna afvragen of de strafmaat juist was en of die zich redelijk verhoudt tot de misdaad. Mijn uitgangspunt is dat de standpunten die mensen innemen over passende straffen ontstaan in de ruimte tussen justitiële normen, collectief trauma, publieke verhalen, geleefde ervaringen en familieherinneringen. Er is dus ook een intergenerationele component.'

Met andere wetenschappers voerde Buljubašić een vignettenonderzoek uit. Daarbij krijgen respondenten een of meer scenario's ("vignetten") voorgelegd aan de hand waarvan hun oordelen worden gemeten. 'In ons onderzoek ging het om een oorlogsscenario waarbij een paramilitaire groep een dorp gewelddadig aanviel, burgers martelde en onder onmenselijke omstandigheden vasthield. Twee burgers kwamen daarbij om het leven. De leider van de groep werd veroordeeld tot acht jaar cel.' Buljubašić en zijn collega's ontdeden het vignet, dat gebaseerd was op een waargebeurde geschiedenis, nadrukkelijk van verwijzingen naar geografische locaties en etnische groepen. 'We voorkwamen daarmee dat etnische of politieke loyaliteiten de antwoorden zouden kleuren.' Meer dan driehonderd paren van ouders die de oorlog hebben meegemaakt en hun kinderen (samen 640 mensen) werden bevraagd over het scenario.

Weerzin tegen haat

Een van de bevindingen uit het onderzoek is dat kinderen van ouders die zelf oorlogsgeweld ondergaan hebben, minder gebrand zijn op strenge straffen voor oorlogsmisdadigers dan kinderen van wie de ouders zulk geweld niet ondergingen. 'Een verrassende conclusie,' vindt Buljubašić zelf ook. 'Je zou eerder verwachten dat direct slachtofferschap van ouders bij hun kinderen tot ressentiment leidt en dat dit een direct effect heeft op hun opvattingen over gerechte straffen.'

Mirza Buljubašić

Hij is er huiverig voor er een universele wet van te maken. Eerder, meent hij, is het een voorlopige bevinding die op verschillende manieren te interpreteren is. 'Ouders die direct slachtoffer waren van wreedheden, kunnen pijn doorgeven, maar daarnaast ook weerzin

Foto: UN International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Wikimedia Commons, CC BY 2.0)

Het gebouw van het voormalige Joeslaviëtribunaal (1993-2017). in Den Haag.

tegen haat en geweld. Kinderen die opgroeien bij getraumatiseerde ouders leren misschien dat wraak geen eind kent en dat strenger straffen verlies niet kan compenseren. Mogelijk heeft dit invloed op hun idee van een rechtvaardige strafmaat.'

Een tweede verklaring die hij oppert is dat overlevenden van wreedheden verantwoordelijkheid en vergelding strikt gescheiden houden en dat ook aan hun kinderen leren. 'Zij willen dat daders verantwoordelijk gehouden worden voor hun daden én voorkomen dat hun kinderen in een moreel universum terechtkomen waarin wraak de boventoon voert.' Minder nadruk op strenge straffen staat niet per se haaks op een verlangen naar gerechtigheid, betoogt hij. 'Maar het gaat daarbij om gerechtigheid die niet primair met vergelding samenhangt, maar vooral met erkenning en met het herstellen van de emotionele, fysieke en materiële schade die met het geweld is aangericht.'

Ruimte maken voor herstel

Drie decennia na de oorlog is in Bosnië-Herzegovina de eerste nieuwe generatie volwassen geworden. Het is alleszins waarschijnlijk dat ook hún kinderen nog zullen worstelen met de erfenis van het gewelddadige conflict uit de jaren '90 van de vorige eeuw en te maken krijgen met maatschappelijke verdeeldheid en etnische spanningen. Buljubašić verwacht dat de hang naar vergelding, die in het land nog sterk leeft, niet zonder meer zal afnemen bij toekomstige generaties. 'Tijd is niet voldoende voor de heling van een samenleving na politiek geweld. Sterker nog: een onverwerkt trauma kan verharden door generaties heen, zeker als mensen elkaars pijn blijven ontkennen en met elkaar in competitie zijn over schuld en slachtofferschap. Alleen als nieuwe generaties expliciet ruimte maken voor herstel – in de rechtbank maar ook daarbuiten - en ze dat niet inzetten om daders hun verantwoordelijkheid te ontnemen, is er ontsnapping mogelijk uit de dynamiek van vergelding.'

Zijn de onderzoekers optimistisch over de toekomst van Bosnië? Emina Zoletić ziet jonge mensen die niet langer genoegen nemen met de verhalen vol haat die ze vaak van bovenaf krijgen opgelegd. 'Een jongere met wie ik sprak zei dat ze ontdekt had dat het verleden veel gelaagder en complexer is dan haar altijd verteld is. En dat er meer onderling verenigbare perspectieven op een realiteit kunnen bestaan. De nieuwsgierigheid van jonge mensen naar andere verhalen kan mij hoopvol stemmen.'

Maar optimistisch is ze niet over de toekomst van Bosnië. 'Ik verwacht dat er in de komende jaren veel mensen uit de diaspora zullen terugkeren om te helpen het land weer op te bouwen. Maar de problemen zijn groot en gecompliceerd. De kwaliteit van het onderwijs gaat hard achteruit, het zorgsysteem stort steeds verder in door hardnekkige corruptie en jonge mensen verlaten het land om elders een baan en een toekomst te zoeken. Een samenleving kan niet op al die niveaus tegelijk verbetering bewerkstelligen. Wij hebben daar hulp bij nodig van andere Europese landen.'

Mirza Buljubašić pleit voor 'balans tussen realisme en hoop'. 'We kunnen er met zekerheid van uitgaan dat Bosnië voorlopig te maken houdt met politieke fragmentatie, interetnische spanningen, economische onzekerheid en het vertrek van jongeren. Dat zijn geen geringe problemen. Maar we moeten ook hoop blijven koesteren.'

Bosnië, verwacht hij, zal langzaam maar gestaag een betere toekomst tegemoet gaan. Het maatschappelijk middenveld gaat daaraan bijdragen, net als het onderwijs, opvoeders die weigeren haat over te dragen, jonge mensen die vragen stellen bij overgeërfde narratieven en mensen uit verschillende etnische groepen die vreedzaam met elkaar samenleven – 'ook al lees je daar nooit iets over in de kranten.' De erfenis van het verleden kan worden opgelost, denkt hij, maar dat betekent niet dat het verleden vergeten mag worden. 'We moeten ons onze geschiedenis blijven herinneren, maar zo dat die tot verantwoordelijkheid uitnodigt in plaats van op te roepen tot vijandschap.'

Else de Jonge is journalist.

ONDERZOEKERS

Emina Zoletić (Tuzla, 1985) is promovendus aan de Faculteit Sociologie van de Doctoraatsschool voor Sociale Wetenschappen aan de Universiteit van Warschau. Zij promoveert op de intergenerationele overdracht binnen Bosnische families van herinneringen aan het beleg van Sarajevo.

Mirza Buljubašić (Sarajevo, 1990) werkt als docent en onderzoeker aan de Faculteit voor Strafrecht, Criminologie en Veiligheidsstudies van de Universiteit van Sarajevo. Hij doet onder meer onderzoek naar de intergenerationele dynamiek in opvattingen over de juiste strafmaat voor mensen die wreedheden begingen tijdens de oorlog in Bosnië.

Foto's: Wouter Vellekoop

Internationale Comités en directeuren voormalige naziconcentratiekampen in vergadering over de gezamenlijke verklaring.

Bescherm voormalige concentratie-kampen als werelderfgoed

De verklaring werd in ontvangst genomen door Micha Gelber (hij overleefde Bergen-Belsen) en Naomi Koster-Levie (tweede generatie Joodse familie).

Internationale comités van voormalige gevangenen en directeuren van voormalige naziconcentratiekampen spraken hun zorg uit over de ondermijning van democratie, rechtstaat en riepen op tot het behoud van locaties van voormalige naziconcentratiekampen. Dat gebeurde in maart tijdens de conferentie 'Remember the past, secure the future. A call to action'. In een gezamenlijke verklaring riepen zij Europese regeringen op de voormalige naziconcentratiekampen voor te dragen voor de UNESCO-Werelderfgoedlijst. De oproep werd ondersteund door ambassadeurs en zaakgelastigden van Duitsland, Oostenrijk, Tsjechië, Frankrijk en Polen, kampoverlevers en nazaten. Ook werd de verklaring in verschillende voormalige concentratiekampen in Europa opgehangen.

'Steeds vaker zijn deze gedenkplaatsen doelwit van politiek gemotiveerd geweld. Bijna dagelijks wordt er aangifte gedaan van een strafbaar feit tegen zo'n gedenkplek of een medewerker daarvan', aldus de organisatoren Dik de Boef (Internationaal Sachsenhausen Comité), Martine Letterie (Amicale Internationale KZ Neuengamme) en Marjolijn de Loos (Internationaal Natzweiler Comité). 'Deze gedenkplaatsen zijn unieke getuigen van genocide en massale misdaden tegen de mens. Opname op de Werelderfgoedlijst biedt internationale erkenning, bescherming en versterkt de educatieve rol van deze gedenkplaatsen.'

De conferentie werd mede georganiseerd door ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum en het Nationaal Comité 4 en 5 mei en mogelijk gemaakt door het ministerie van VWS.

Dagvoorzitter Arnon Grunberg

Mirjam Sterk, minister van Langdurige Zorg, Jeugd en Sport opende de conferentie.

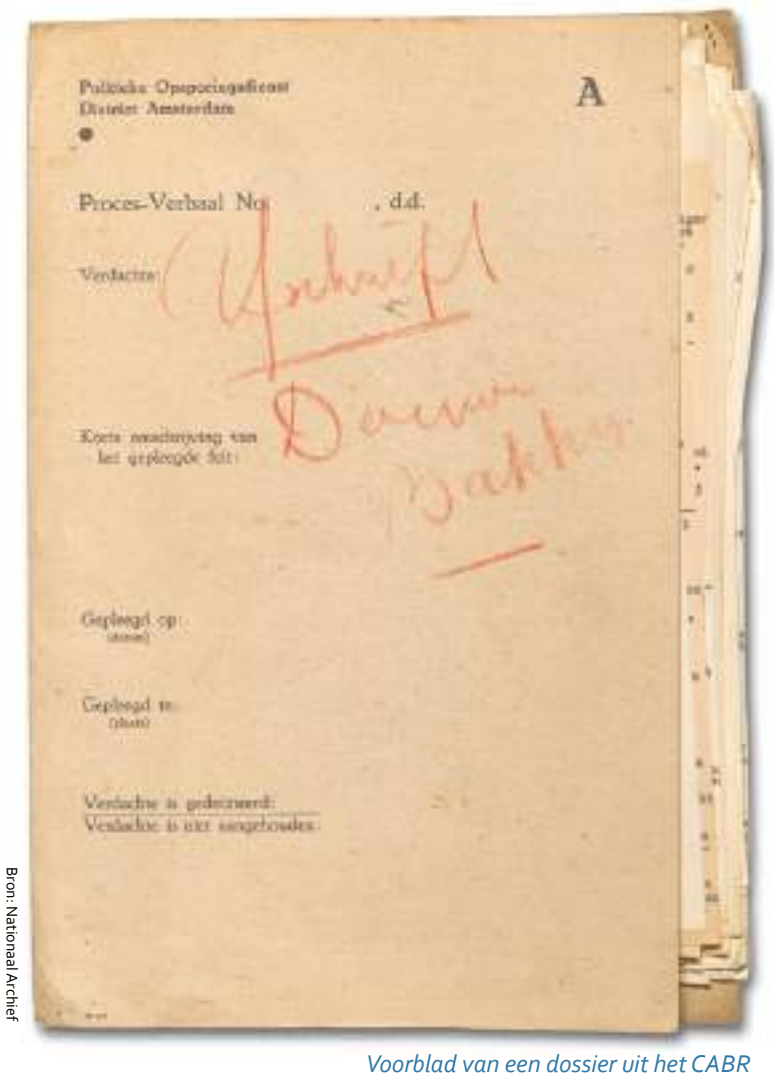

Overhandiging aan ambassadeurs en zaakgelastigden van Duitsland, Oostenrijk, Tsjechië, Frankrijk en Polen.

Het gedigitaliseerde CABR: over zoeken, vinden en verwerken

Met bijna 4 strekkende kilometer aan dossiers is het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) het grootste Tweede Wereldoorlogarchief van Nederland. Sinds begin februari 2026 is het mogelijk om, in aanvulling op het Nationaal Archief in Den Haag, in heel Nederland bij Regionale Historische Centra en het NIOD op afspraak onderzoek te doen in het gedigitaliseerde deel van dit archief. Van de Tweede en Eerste Kamer hangt het nu af of men vanaf 2027 ook thuis online in dit archief kan zoeken. Wat voor impact kan het hebben om onderzoek te gaan doen naar collaboratie in de familiegeschiedenis?

Door Lucia Hoenselaars

Bron: Nationaal Archief

Voorblad van een dossier uit het CABR

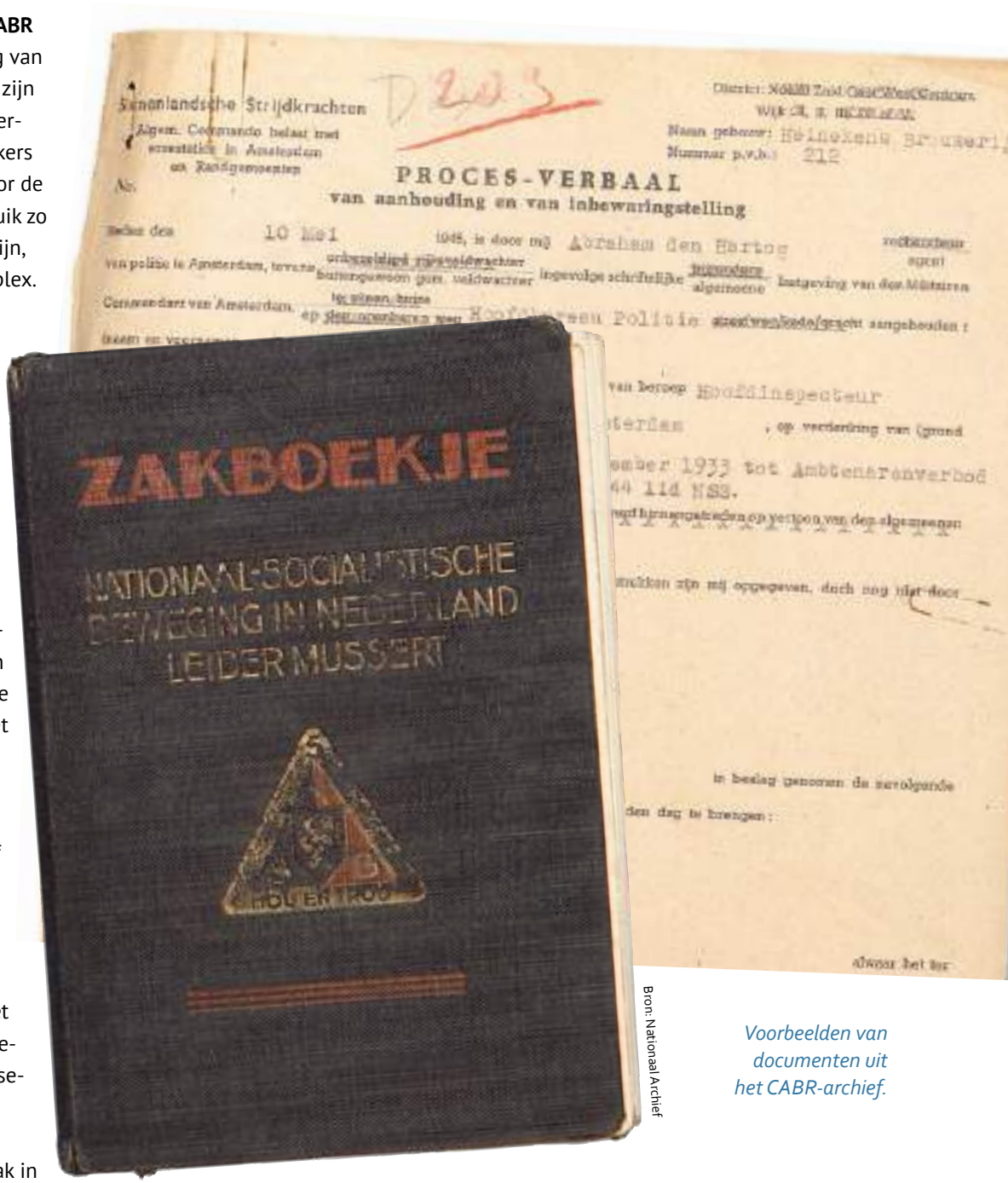
Onderzoek in het CABR kan veel losmaken, bij mensen van allerlei achtergronden. Om mensen te ondersteunen in hun (digitale) familieonderzoek in het CABR organiseren ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum en Oorlog voor de Rechter samen laagdrempelige bijeenkomsten: CABR Salons. Tijdens die bijeenkomsten wordt ingegaan op de achtergrond van het CABR, praktische tips om zoveel mogelijk uit je zoekafspraak te halen, en wordt een korte workshop gegeven over de mogelijke persoonlijke en emotionele impact van de informatie in het archief.

> Wij kunnen niet voor mensen bepalen “hoe erg het was”.

Het reeds gedigitaliseerde deel van het CABR is beschikbaar voor inzage met een afspraak in het Nationaal Archief, een van de regionale archieven in Nederland of het NIOD. In het papieren archief in Den Haag was het alleen mogelijk om dossiers op naam van verdachten aan te vragen: nu kan je elke willekeurige zoekterm intoetsen in het digitale CABR. Dit zorgt voor een compleet nieuwe gebruikerservaring en ook kans op ontsluiting van informatie die tot nu toe alleen bij toeval gevonden kon worden.

Gebruikersonderzoek CABR

Tijdens de ontwikkeling van Oorlog voor de Rechter zijn onderzoeken met honderden (potentiële) gebruikers afgenomen. De visie voor de website is dat het gebruik zo simpel mogelijk moet zijn, want de inhoud is complex. Omdat er veel emoties kunnen spelen bij de inhoud van dit archief, is het van belang dat de gebruiker zo snel mogelijk de verschenen zoekresultaten kan duiden: 'Al in de eerste fase van het project werd duidelijk dat deze intense emoties het uitgangspunt moesten zijn voor het ontwerp van de website. Wij kunnen niet voor mensen bepalen "hoe erg het was". Wél kunnen we ze op zo'n manier door het archief loodsen dat ze zo snel mogelijk vinden wat ze willen weten', aldus onderzoeker Lotte Baltussen, die vanuit het Huygens Instituut aangesloten is bij het digitaliseringsproject.[1]

Bron: Nationaal Archief

Voorbeelden van documenten uit het CABR-archief.

Tijdens een zoekafspraak in het gedigitaliseerde CABR komt er een hoop complexe informatie op je af. Een afspraak duurt 3 uur, en dan is het tijd voor de volgende gasten. Zeker als je veel relevante informatie voor je onderzoek wil overtypen (want foto's of kopieën maken mag niet), dan vliegt de tijd voorbij. Het is heel gebruikelijk dat je meerdere afspraken nodig hebt om verder te komen in je zoektocht. Het digitale zoeken biedt daarnaast ook veel nieuwe zoekmogelijkheden. Als je het dossier van een verdachte helemaal hebt gelezen, kan je bijvoorbeeld gaan kijken of de naam van deze verdachte ook voorkomt in andere dossiers. Oftewel: heeft opa ook getuigd in de zaak van andere verdachten? Hoe spreken anderen die in het archief voorkomen over hem en zijn handelen tijdens de oorlog?

Persoonlijke impact familieonderzoek

Vaak zijn het mensen van de tweede of derde generatie die onderzoek gaan doen naar hun familiegeschiedenis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Sommige mensen hebben al verhalen gehoord over het oorlogsverleden uit eerste hand, en bij anderen is er altijd over gezwegen. Ook wanneer er stelselmatig in een gezin is gezwegen over het oorlogsverleden, voelen kinderen vaak wel aan dat er 'iets is'. Dan kiezen zij er soms op latere leeftijd voor om de archieven in te duiken en het verhaal van de familie te ontrafelen. Iedereen heeft een ander startpunt voor diens onderzoek, en dus ook een ander proces van verwerking.

De informatie die familieonderzoek in het CABR kan blootleggen, kan ingrijpend zijn. Dit kan informatie zijn over situaties van verraad, nationaalsocialistische en antisemitische overtuigingen en soms zelfs geweldspleging of directe betrokkenheid bij vervolging. Daarnaast is het ook mogelijk om schokkende informatie tegen te komen op persoonlijk niveau: denk aan verborgen ouderschapskwesties, psychologische rapporten, onbekende (buitenechtelijke) relaties. Ook kunnen schrijnende gezinssituaties worden beschreven in de dossiers, als gevolg van de ontberingen die een gezin kon lijden door internering van een of beide ouders. Dit kan dus ook ingrijpende informatie betreffen over de vroege jeugd van de onderzoeker zelf. De openbaarwording van dergelijke informatie binnen families kan soms frictie veroorzaken, maar ook juist zorgen voor heling.

Iedereen heeft een ander startpunt voor diens onderzoek, en dus ook een ander proces van verwerking

In veel gevallen is het niet meer mogelijk om direct te spreken met de familieleden die de oorlog zelf hebben meegemaakt: dat betekent dat degene die het onderzoek uitvoert deze informatie in de meeste gevallen zelf moet duiden en verwerken. Uitwisseling over je bevindingen en wat dit losmaakt met andere familieleden, vrienden of lotgenoten (via Stichting Werkgroep Herkenning) kan helpen bij dit proces. Historicus en schrijver Bas von Benda-Beckmann opent zijn familiegeschiedenis *Het Kleedje voor Hitler* (2023) met een brief aan zijn op dat moment reeds overleden oudtante.[2] Dit is een creatieve en artistieke vorm om je, ook na iemands overlijden, toch richting iemand uit te spreken en je (opnieuw) tot diegene te verhouden.

Tijdens je zoektocht naar de familiegeschiedenis is het belangrijk om oog te hebben voor je eigen gevoelens, grenzen en het verwerkingsproces. Elk gesprek dat je met familieleden hierover voert, kan wat losmaken: zowel ten opzichte van het historische verhaal, als ten opzichte van de onderlinge relaties in het heden. Onderzoek naar het verleden staat in onlosmakelijk verband met het heden. Het advies luidt dan ook om de tijd te nemen, en met personen die jij vertrouwt te spreken over wat dit proces met jou doet.

Hoe nu verder

Naar verwachting zal het CABR in 2027 online gepubliceerd worden, zoals dat aanvankelijk voor 2025 het plan was. Dit betekent dat iedereen vanuit huis de mogelijkheid heeft om onderzoek te doen in het gedigitaliseerde archief. Ook (of juíst) dan, is het belangrijk om oog te hebben voor de mogelijke impact van de informatie die je in het archief kan vinden. Waar je in een studiezaal in het archief in een omgeving zit met aanwezige professionals die je inhoudelijk kunnen ondersteunen en een luisterend oor kunnen bieden, is het mogelijk dat iemand thuis ingrijpende informatie alleen moet verwerken. Het is belangrijk om hier voldoende aandacht voor te hebben op het moment dat Oorlog voor de Rechter online gepubliceerd wordt. Bewustzijn over wat een rijk en divers archief als dit kan losmaken bij individuen, families en de samenleving, kan uiteindelijk bijdragen aan een gezonde omgang met ook de donkere kanten van de Nederlandse geschiedenis.

Lucia Hoenselaars is beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van *Impact Magazine*.

VERWIJZINGEN

1 Lotte Baltussen, 'Trefwoorden en tranen in het grootste oorlogsarchief van Nederland' (18-02-2026), website Huygens Instituut
2 Bas von Benda-Beckmann, Het kleedje voor Hitler (2023)

CABR SALON

Ben jij geïnteresseerd om deel te nemen aan een CABR Salon? Kijk dan op de ARQ-website voor een actueel overzicht van geplande bijeenkomsten: **arq.org/projecten/doorwerking-van-collaboratie**.

Ben jij als organisatie geïnteresseerd om samen met ARQ en Oorlog voor de Rechter een CABR Salon aan te bieden? Neem dan contact op met **kc-oorlog@arq.org**

Heb je behoefte aan een luisterend oor of advies over de doorwerking van de Tweede Wereldoorlog in jouw situatie? Neem dan contact op met het Contactpunt Naoorlogse Generaties via **cng@arq.org** of telefonisch via 088-3305150.

Onderzoek naar de overdracht van historisch trauma binnen Palestijnse families

Katharina Meyerbröker, universitair hoofddocent bij de afdeling Klinische Psychologie aan de Universiteit Utrecht, en Sarah Grigori, masterstudent Klinische Psychologie aan dezelfde universiteit, doen onderzoek naar hoe historisch trauma wordt doorgegeven binnen Palestijnse families in de diaspora. Het onderzoek werd geïnitieerd door Grigori: 'Veel Palestijnen in de diaspora voelen een sterke verbondenheid met hun erfgoed.'

Sarah Grigori

Katharina Meyerbröker

Het vertrekpunt van het project is de Historical Intergenerational Trauma Transmission Questionnaire, of HITT Q, een vragenlijst die is ontwikkeld om te begrijpen hoe historisch trauma wordt doorgegeven binnen families en gemeenschappen. De HITT Q vraagt respondenten welke ingrijpende historische gebeurtenissen hun familie hebben geraakt, zoals oorlog, genocide, gedwongen migratie, politieke onderdrukking of ander collectief verlies. De vragenlijst bevat ook twee korte PTSS-screeningsvragen gericht op intrusieve herinneringen en vermijding. De vragenlijst probeert een onderscheid te maken tussen trauma dat overgeërfd is, en trauma dat een gevolg is van directe blootstelling aan schokkende gebeurtenissen.

1. Waar gaat het onderzoek over?

Katharina: 'We besloten de HITT Q naar het Arabisch te vertalen en contextspecifiek te maken door gebeurtenissen toe te voegen die verband houden met de Palestijnse ervaring, in consultatie met mensen van de Palestijnse diaspora. De HITT Q meet verschillende mechanismen waarop historisch trauma binnen families kan worden overgedragen.'

Sarah: 'De vragenlijst bestaat uit 65 items en kijkt naar verschillende gezinsmechanismen. Zo vraagt de lijst bijvoorbeeld hoe ouders communiceren over wat henzelf, hun voorouders of hun gemeenschap in het verleden is overkomen. Ook wordt gekeken naar kwetsbaarheid en veerkracht binnen families en bij nakomelingen. Dat veerkracht erin is opgenomen, maakt de vragenlijst voor mij des te interessanter. De vragenlijst richt zich dus niet alleen op trauma, of op wat leidt tot aanhoudende psychosociale stress over generaties heen, maar ook op wat goed kan gaan in termen van functioneren.'

2. Wat kwamen jullie tegen tijdens het onderzoek?

Sarah: 'We hebben eerst een pilotstudie gedaan om feedback te krijgen op de Arabische vertaling van de HITT Q. Hiervoor heb ik een-op-een interviews gehouden met vijf deelnemers. Over het algemeen was hun feedback erg positief. Deelnemers vonden dat de vragenlijst cultureel toepasbaar was. Natuurlijk hadden ze ook veel opmerkingen, vooral over de historische gebeurtenissen die in de vragenlijst waren opgenomen.

Op basis van die feedback hebben we de vragenlijst aangepast, zodat deze beter aansluit bij de Palestijnse ervaring. Zo hebben we naast verlies van land, gedwongen verplaatsing en bestraffing vanwege culturele, taalkundige of religieuze praktijken ook items toegevoegd over politieke gevangenschap of detentie. Daarnaast voegden we items toe over tegengehouden migratie,

verlies van familiegeschiedenis en memorabilia, verlies van officiële documenten en het verlies van de geldigheid daarvan, verlies van hoop en veerkracht, en verlies van het recht om over je eigen geschiedenis te leren.'

Katharina: 'Iets anders waar we tegenaan liepen, is dat de werkelijkheid vaak complexer is dan onze onderzoekscategorieën. We proberen onderscheid te maken tussen de eerste, tweede, derde en vierde generatie. Tot de eerste generatie rekenen we iedereen die tot ten minste de leeftijd van 10 jaar in Palestina heeft gewoond en als eerste naar een ander land werd verdreven. De tweede generatie omvat degenen die Palestina vóór hun tiende levensjaar hebben verlaten en de kinderen van de eerste generatie. Maar tijdens de pilotstudie merkten we dat de respondenten, wanneer ze over generaties nadachten, ook interne ontheemding binnen Palestina meenamen. De geleefde werkelijkheid is dus soms grijzer dan de categorieën die we in onderzoek gebruiken.

We merkten ook enige terughoudendheid en wantrouwen onder potentiële deelnemers. Dat is begrijpelijk, omdat de vragen gevoelig liggen. Sommige mensen maken zich zorgen over de bedoelingen achter het onderzoek. Snowball sampling heeft mogelijk geholpen om alsnog vertrouwen te scheppen. We verzamelen geen namen, geboortedata of persoonlijk identificeerbare informatie, maar we begrijpen waarom mensen toch kunnen aarzelen.'

Sarah: 'Zolang mensen Arabisch kunnen lezen, kunnen ze deelnemen aan het onderzoek. Tot onze verrassing zien we deelnemers van over de hele wereld, waaronder uit Jordanië, Australië, de Verenigde Staten en zelfs Congo.'

3. Wat motiveerde jullie om dit onderzoek uit te voeren?
Sarah: 'Soms voelt dit onderzoek een beetje als "me-search", omdat ik half Palestijns ben. Voor mij is dit dus ook een persoonlijk onderwerp. Ik ben opgegroeid met veel verhalen over Palestina, de geschiedenis ervan en de ervaringen van mijn voorouders. Daardoor werd ik nieuwsgierig naar de impact van deze verhalen wanneer ze van generatie op generatie worden doorgegeven. Ik wilde begrijpen waarom sommige mensen veerkrachtiger lijken, terwijl anderen dieper worden geraakt door collectief historisch trauma. Maar toen we dit wilden onderzoeken, merkten we dat er geen Arabische vragenlijst beschikbaar was. Een fundamenteel onderdeel om dit type onderzoek te kunnen doen ontbrak dus. We wilden daar iets aan doen en een instrument bieden dat toekomstige onderzoekers kunnen gebruiken. Daarom hebben we de HITT Q toegepast en aangepast.'

4. Wat hopen jullie te bereiken?
Katharina: 'We hopen een stevige basis te bieden voor meer onderzoek naar historisch trauma onder Palestijnen. Daarvoor hebben we een betrouwbaar en cultureel passend instrument nodig. We werken toe naar een publicatie, maar hebben momenteel ook meer deelnemers nodig om het onderzoek te versterken.

Op dit moment hebben we iets meer dan 150 deelnemers. Idealiter zouden we ongeveer 150 deelnemers per generatie hebben, of een totale steekproef van zo'n 300 tot 400 deelnemers. Dat zou ons in staat stellen sterkere statistische modellen te gebruiken en meer te zeggen over verschillen tussen generaties. Dit onderzoek legt een belangrijke basis, omdat vervolgonderzoek niet goed kan worden gedaan zonder de juiste instrumenten.'

Sarah: 'Ik hoop ook dat de vragenlijst niet alleen pijn en kwetsbaarheid kan vastleggen, maar ook het sterke identiteitsgevoel en de stevige verbondenheid die veel Palestijnen in de diaspora nog steeds voelen met hun erfgoed.'

5. Sarah, is dit het begin van een promotietraject?
Sarah: 'Ja, dat is wel het plan!'

Katharina: 'Ik zie dit echt als Sarahs onderzoek. Het kwam voort uit haar initiatief, en ze heeft het heel goed opgezet. Ik heb er alle vertrouwen in dat er een promotietraject in haar veelbelovende toekomst ligt.'

Wanneer ik terug ben praten we erover

Mijn vader, de oorlog en ik

Leonard Diepeveen

QUERIDO 2026, 248 PAGINA'S, ISBN 9789025320850

Leonard Diepeveen is emeritus hoogleraar literatuur en retorica aan de Dalhousie University in Canada. Zijn ouders verlieten in 1953 Nederland om een nieuw bestaan in Canada op te bouwen. Tijdens de oorlog had de vader van Diepenveen als 16-jarige, vijf weken gevangen gezeten in Kamp Amersfoort.
Met groot respect voor het leed dat zijn vader is aangedaan, beschrijft Diepeveen het trauma van de tweede generatie: de psychische gevolgen van het idee dat eigen problemen minder ernstig zijn dan die van je ouders. Tegelijk verkent hij hoe herinneringen werken en schetst hij een beeld van de Nederlanders die naar Canada emigreerden.

Detentiecentrum Fort Blauwkapel (1945-1947)

Waar de oorlog nog niet voorbij was

Jochem Botman

UITGEVERIJ ASPEKT 2026, 130 PAGINA'S, ISBN 9789464874020

Na de bevrijding van Nederland in 1945 werd Fort Blauwkapel bij Utrecht ingericht als bewarings- en verhoorcentrum voor politieke delinquenten, spionnen en collaborateurs.
In dit boek wordt een reconstructie gegeven van wat er in dit detentiecentrum plaatsvond. Achter de vestingmuren ontvouwde zich een wereld van ondervragingen, bewaking en machtsmisbruik en het naoorlogse revanchisme had directe invloed op de behandeling van deze politieke delinquenten. Gebaseerd op archiefonderzoek, persoonlijke dossiers en getuigenissen schetst dit werk een indringend beeld van de dunne scheidslijn tussen dader en slachtoffer, tussen recht en willekeur, tussen schuld en overleven.

Het zwijgen van Jaap

Over oorlog en de stilte na thuiskomst

Monique van Dongen

UITGEVERIJ OOGACHTEND 2026, 128 PAGINA'S, ISBN 9789493468085

In deze *graphic novel* vertelt Monique van Dongen het mogelijke verhaal van haar schoonvader Jaap. Het is een verhaal over het stellen van vragen over de oorlog, over delen en verwerken. Jaap was een harde werker. Als hij thuis was, verborg hij zich liefst achter zijn krant. Vanachter de pagina's becommentarieerde hij de wereld. En zijn gezin. Maar verder zweeg hij vooral en eigenlijk wist niemand precies waarom… Totdat zijn kleindochter de krant wegduwt en vraagt of ze hem mag interviewen. Over de oorlog. En als Jaap eindelijk begint te vertellen, houdt hij niet meer op. Jaap vertelt over de Tweede Wereldoorlog, Kamp Amersfoort, over de Arbeidseinsatz aan het Russische front, over de barre tocht terug naar huis en over alle ontberingen waar niemand ooit meer om vroeg.

Gewone mensen dragen geen machinegeweren

Gedachten over oorlog

Artem Chapeye

DE BEZIGE BIJ 2026, 144 PAGINA'S, ISBN 9789403139838

Als Rusland in 2022 Oekraïne binnenvalt, besluit schrijver en journalist Artem Chapeye niet te wachten tot hij wordt opgeroepen en meldt hij zich vrijwillig bij het Oekraïense leger. En dat terwijl

hij altijd pacifistische en linkse progressieve ideeën heeft aangehangen.
In dit boek schrijft Chapeye over zijn oorlog, zonder iets achter te houden over zijn motivaties, zijn nachtmerries en zijn nieuwe verhouding met de wereld. Het voorwoord is geschreven door Tommy Wieringa.

Vergeten plekken, vergeten mensen

Een atlas van het Nederlands slavernijverleden

Leendert van der Valk

BOOM GESCHIEDENIS 2026, 472 PAGINA'S, ISBN 9789024471898

Met deze atlas wil journalist Leendert van der Valk de werkelijke omvang van het Nederlandse slavernijverleden in kaart brengen. Het blijkt dat de vaak genoemde schatting van 600.000 Afrikanen maar een fractie van de hoeveelheid mensen is, die onder Nederlandse slavernij leefden. Naast zijn onderzoek naar de aantallen, is Van der Valk geïnteresseerd in de mensen achter de getallen. Hij noemt deze atlas een 'verhalenatlas', met verhalen van de plekken en van de mensen die tot nu toe niet of nauwelijks zichtbaar waren in de beschrijvingen over het slavernijverleden. 'Uiteindelijk draait dit boek om de mensen achter die cijfers, van wie we de verhalen niet kenden omdat ze simpelweg nooit werden meegeteld. En om hoe die levens er tot op de dag van vandaag toe doen.'

Remembering and Dealing with Violent Pasts

Diasporic Experiences and Transnational Dimensions

Dilyara Müller-Suleymanova (Ed.)

ROUTLEDGE 2026, 224 PAGINA'S, ISBN 9781041195559

De acht case studies in dit boek laten zien hoe gemeenschappen in de diaspora omgaan met herinneringen aan oorlog, genocide en vervolging. De case studies gaan over de Rwandese, Bosnische, Oekraïense, Tsjetsejeense, Libanese en Koerdische diaspora in Europa en Noord-Amerika. Door middel van biografische verhalen, etnografische observatie, analyse van sociale media en studies van transnationale kunstprojecten, onderzoeken de auteurs hoe herinneringen aan geweld worden doorgegeven, getransformeerd en soms bewust worden verzwegen in het nieuwe thuisland. Ook kijken ze hoe volgende generaties proberen gefragmenteerde geschiedenissen van trauma, verlies, thuis en erbij horen, samen te voegen en te herinterpreteren. Het boek wordt (binnenkort) ook aangeboden als open access publicatie via de website van Routledge.

Wilbert-Jan van Hövell

Beschermen. Met de VN op pad voor vluchtelingen en vrede

UITGEVERIJ PROMETHEUS 2026, 344 PAGINA'S, ISBN 9789044661231

Jurist Wilbert van Hövell werkte het grootste deel van zijn loopbaan bij de Verenigde Naties, vooral de vluchtelingenorganisatie UNHCR. Hij maakte in die hoedanigheid grote humanitaire crises als gevolg van oorlog en repressie mee, zoals in Ethiopië, Oost-Timor, Joegoslavië en Myanmar.
Dit boek is een persoonlijk verslag van de hulp – fysiek, juridisch en diplomatiek – aan mensen in crisissituaties. Centraal in deze aangrijpende memoires staat niet de besluitvorming van de VN-Veiligheidsraad, maar de situatie ter plekke, met haar beperkingen en dilemma's op het snijvlak van politiek en recht. Van Hövell geeft een zeldzame inkijk in een organisatie die opnieuw ter discussie staat, en een leerzame terugblik op conflicten die nog steeds doorwerken.

‘De kinderen van het Bureau Bijzondere Jeugdzorg’

Wat kinderen van ‘foute’ ouders na de oorlog overkwam

OMROEP WEST 2026

Direct na de Bevrijding worden zo’n 120.000 Nederlanders opgepakt op verdenking van collaboratie met de Duitsers. Het Bureau Bijzondere Jeugdzorg wordt opgericht om zich te ontfermen over de kinderen die hierdoor tijdelijk zonder ouders komen te zitten.
In deze zesdelige podcastserie volgt interviewster Lisa Hukker de kinderen van een NSB-gezin uit Oegstgeest, van wie een aantal tachtig jaar na de oorlog nog aan de verwerking van de gebeurtenissen moeten beginnen. Ze hebben bijna hun hele leven gezwegen, uit angst dat door de taboes rond hun verhaal ook hun eigen kinderen door de samenleving met de nek zullen worden aangekeken. De serie zit de belevenissen van het gezin dicht op de huid. Veel verhalen in deze podcast werden nog nooit eerder tot in details verteld.

Wie praat, die bestaat

PODIMO 2026

In de podcastserie ‘Wie praat, die bestaat’ gaat Astrid Holleeder samen met journalist Roos Gerritsen in gesprek met bekende en onbekende gasten. In elke aflevering nemen zij met een gast een thema onder de loep dat diens leven heeft getekend, van familiegeheimen tot verraad. In aflevering 3 spreken zij met auteur en podcastmaker Stephanie Biesheuvel over het onderwerp familienaam. Bij toeval stuit Stephanie op een schokkend familiegeheim, wanneer haar overgrootvader in een krantenartikel wordt genoemd als mogelijke verrader van Anne Frank. Het vormt het begin van een indringende zoektocht naar haar verzwegen familiegeschiedenis.

Perpetrators of Mass Atrocities: Terribly and Terrifyingly Normal?

Anne van Mourik, Lucy Gaynor, Alette Smeulers

NIOD REWIND #47, 2026

Zijn daders van massaal geweld echt ‘monsters’? Of zijn het in feite gewone mensen, net als wij? Anne van Mourik en Lucy Gaynor interviewen professor Alette Smeulers (Rijksuniversiteit Groningen), die stelt dat degenen die extreem geweld plegen vaak veel gewoner zijn dan we zouden willen geloven. In deze podcast komen vragen aan de orde als: welke patronen komen naar voren? Leiden verschillende contexten tot verschillende soorten daders, zoals ‘fanatici’, ‘meesterbreinen’ en ‘volgelingen’? Ook praten ze over sociale media en de rol van (wereld)leiders bij het normaliseren van geweld.

Wat oorlog écht met mensen doet

Tine Molendijk over moraal, drones en desinformatie

SCHERPSCHUTTERS #290, 2026

In deze aflevering van de podcast *Scherpschutters* een uitgebreid gesprek met hoogleraar Tine Molendijk. Cultureel antropoloog Molendijk doet onderzoek naar de menselijke kant van oorlog. Het gesprek gaat (onder andere) over oorlogsrecht in een existentiële oorlog, morele verwonding en de vraag wat moderne oorlogvoering doet met militairen én met onze samenleving. Het gesprek is ook als video te bekijken via YouTube. De oratie van Tine Molendijk (Mensenwerk in een geweldsorganisatie) is te lezen via: **books.radbouduniversitypress.nl**

NtVP
Nederlandstalige Vereniging
voor Psychotrauma

EDITORIAL

Intergenerationele lijnen

Er zijn woorden die je pas echt begrijpt wanneer je langer stilstaat bij de betekenis. Generaties is er zo één. In eerste instantie klinkt het overzichtelijk: een opeenvolging van tijd, van mensen, van levens. Van jong naar oud, en opnieuw. Maar in de werkelijkheid zit er in dat woord ook frictie. Generaties gaat namelijk niet alleen over opvolging, maar ook over overdracht zonder dat deze altijd expliciet wordt uitgesproken. Binnen gezinnen, families, en bredere gemeenschappen.

In het werk rond psychotrauma wordt deze spanning eigenlijk voortdurend zichtbaar. Trauma stopt niet bij degene die het meemaakt. Het beweegt mee, soms luid en zichtbaar, soms juist in wat nauwelijks benoemd kan worden. In gezinnen, in relaties, in manieren waarop kinderen leren wat veilig is en wat niet. Maar hetzelfde geldt ook voor de andere kant: voor herstel, voor veiligheid, voor het vermogen om (opnieuw) te leren vertrouwen. Ook dat wordt doorgegeven, vaak subtieler dan we doorhebben, en vaak in een intergenerationele lijn die pas achteraf herkenbaar wordt.

Wat me de laatste tijd bezighoudt, is het idee hoe ook je eigen positie daarin verschuift. Je groeit in een nieuwe positie, waardoor je tegelijk een eerdere rol verlaat. Er komt een moment waarop je niet alleen meer ontvangt van eerdere generaties, maar zelf ook iets begint door te geven – of je dat nu wilt of niet. Als ouder, maar net zo goed als professional. In hoe je luistert, in wat je verdraagt en accepteert, in de toon waarop je spreekt over dingen die eigenlijk moeilijk in taal te vangen zijn, in vragen die je stelt of juist achterwege laat.

De gelaagdheid van generaties is iets wat we geprobeerd hebben terug te laten komen in dit NtVP-katern. In haar column kijkt Anke Witteveen terug op 20 jaar NtVP en op de generaties professionals die het psychotraumaveld hebben opgebouwd en doorgegeven. In de supervisierubriek gaat Valerie Fictorie in op een klinisch complexe vraag: Hoe kun je als therapeut ouders betrekken bij de behandeling van hun kind, wanneer zij tegelijkertijd een bron van stress of onveiligheid vormen? Twee heel verschillende bijdragen, die elkaar toch in de onderstroom raken.

Foto: Magnific.com

Dan terugkomend op dat woord, generaties. Misschien is dat woord uiteindelijk geen beschrijvende term, maar een relationeel begrip. Het wijst niet alleen op de tijd die voorbijgaat, maar vooral ook op wat tussen mensen blijft bewegen. Soms zichtbaar, vaak impliciet, en altijd in ontwikkeling.

En precies daar, in dat tussenveld, wordt duidelijk dat wat we doorgeven nooit neutraal is, maar altijd betekenis draagt.

Dr. Janne Punski-Hoogervorst, MD PhD, is therapeut en oprichter van het Montreal Center for Logotherapy, onderzoeker aan de Universiteit van Haifa, en bestuurslid communicatie bij de NtVP.

Over de NtVP

De Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP) is een onafhankelijke vereniging, die streeft naar continue kwaliteitsverbetering op het gebied van psychotraumatologie voor diegenen die zich professioneel of binnen een professionele organisatie met psychotrauma bezighouden.

De NtVP maakt deel uit van de Europese vereniging voor Psychotrauma (ESTSS). De ESTSS heeft verbindingen met een groot aantal nationale verenigingen, waardoor een Europees breed netwerk van Psychotrauma verenigingen ontstaat.

NtVP
Nederlandstalige Vereniging
voor Psychotrauma

COLOFON

Dit katern wordt verzorgd door de werkgroep Communicatie van de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma.

Redactie NtVP Katern: Janne Punski-Hoogervorst, Greta Piwanski
Contact: communicatie@ntvp.nl
© NtVP 2026

COLUMN

Een blik op twintig jaar NtVP

Door Anke Witteveen

Dit jaar viert de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP) haar twintigjarig bestaan. Een mooi moment om stil te staan bij de ontwikkeling van de vereniging en bij de vele professionals die zich de afgelopen twee decennia hebben ingezet voor verdere professionalisering van het Nederlandstalige psychotraumaveld.

De NtVP werd opgericht in het voorjaar van 2006 vanuit een groeiende behoefte aan samenwerking, kennisdeling en professionalisering binnen de psychotraumazorg. Het initiatief kwam onder meer voort uit de inzet van Berthold Gersons, Ton de Wijs en verschillende instellingen verbonden aan de geestelijke gezondheidszorg (GGZ) die actief waren op het gebied van psychotrauma. In een periode waarin de maatschappelijke aandacht voor de gevolgen van rampen, geweld, oorlog, uitzendingen van militairen, kindermishandeling en vluchtelingenproblematiek sterk toenam, groeide ook de behoefte aan een onafhankelijk en interdisciplinair netwerk voor professionals binnen het Nederlandstalige psychotraumaveld.

Vanaf het begin bracht de NtVP behandelaren, onderzoekers en andere deskundigen samen vanuit uiteenlopende disciplines en instellingen, waaronder de Militaire GGZ (Defensie), AMC De Meren, Stichting Centrum '45, het Sinai Centrum en het Veteraneninstituut. Juist omdat er destijds nog geen onafhankelijke, methodiek-overstijgende vereniging binnen het psychotraumaveld bestond, vervulde de NtVP direct een verbindende rol tussen verschillende behandelstromingen, disciplines en visies. Niet één specifieke behandelmethodiek stond centraal, maar juist de gezamenlijke ontwikkeling van kennis, kwaliteit en erkenning van psychotrauma als gespecialiseerd werkveld binnen de GGZ.

Waar psychotrauma vroeger nog een relatief niche onderwerp was binnen de GGZ, is het vakgebied in de afgelopen twintig jaar uitgegroeid tot een breed interdisciplinair werkveld waarin psychiaters, psychologen, verpleegkundigen, onderzoekers, beleidsmakers en andere professionals nauw samenwerken. Tegelijkertijd nam ook de maatschappelijke en wetenschappelijke aandacht voor de impact van trauma sterk toe, evenals de aandacht voor PTSS en andere stressgerelateerde klachten. Daarbij ging het zowel om individuele ingrijpende gebeurtenissen als om grootschalige rampen, oorlogen en maatschappelijke crises

in het binnen- en buitenland. Tegen deze achtergrond ontwikkelde de NtVP zich tot een onafhankelijk en verbindend platform voor psychotrauma in Nederland en België.

Via congressen, lezingen, webinars, expertmeetings, publicaties en dit NtVP-katern in *Impact Magazine* stimuleert de vereniging al jaren de verbinding tussen wetenschap, beleid en klinische praktijk. Thema's als preventie, diagnostiek, behandeling en onderzoek staan daarbij centraal, met voortdurende aandacht voor het vertalen van nieuwe wetenschappelijke inzichten naar de dagelijkse praktijk. En ook internationaal is de NtVP ingebed in een breder netwerk van psychotraumaverenigingen waarin kennisuitwisseling, wetenschappelijke samenwerking en gezamenlijke professionalisering centraal staan. Zo is de vereniging aangesloten bij de European Society for Traumatic Stress Studies (ESTSS), de Europese koepelorganisatie voor professionals en onderzoekers op het gebied van psychotrauma. Daarnaast is er via (bestuurs)leden, sprekers en inhoudelijke uitwisseling ook verbinding met bredere internationale netwerken, zoals de International Society for Traumatic Stress Studies (ISTSS) en de Global Collaboration on Traumatic Stress (GCTS). Daarmee maakt de NtVP deel uit van een internationale gemeenschap.

De sterke groei van de NtVP weerspiegelt de toenemende belangstelling voor psychotrauma binnen zowel het werkveld als de maatschappij. Inmiddels telt de vereniging circa 700 leden en heeft zij via haar online kanalen een groot bereik opgebouwd. De LinkedIn-pagina, waarop vrijwel dagelijks informatie, actualiteiten en wetenschappelijke ontwikkelingen rondom psychotrauma worden gedeeld, bereikt inmiddels meer dan 14.000 volgers. Daarnaast is via de website, Special Interest Groups (SIGs), nieuwsbrieven en publicaties een actieve community ontstaan waarin kennisuitwisseling en verbinding vooropstaan. Bovendien blijft de NtVP ook vandaag de dag nauw verbonden met het werkveld via collectieve leden en samenwerkingspartners, waaronder Mediant, de Militaire Geestelijke Gezondheidszorg van het Ministerie van Defensie, ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum en Reinier van Arkel.

De ontwikkeling van de NtVP is mogelijk gemaakt dankzij de inzet van vele betrokken vrijwilligers: van oprichters en latere voorzitters tot bestuursleden, commissieleden, SIG-coördinatoren en andere leden die zich naast hun reguliere werkzaamheden hebben ingezet voor de vereniging. Juist die vrijwillige inzet vormt al twintig jaar een onmisbare basis zonder welke de NtVP niet zou bestaan.

Ook speelde de NtVP de afgelopen jaren een actieve rol door snel te reageren op actuele maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de COVID-19-pandemie, de oorlog in Oekraïne en vraagstukken rondom vluchtelingenopvang en psychosociale hulpverlening na rampen en geweldsincidenten. Via webinars, handreikingen en initiatieven rondom Psychological First Aid droeg de vereniging bij aan ondersteuning van professionals en het versterken van psychosociale zorg in tijden van crisis.

Daarnaast kwam steeds meer nadruk te liggen op verdere professionalisering en kwaliteitsbevordering binnen het psychotraumaveld. Sinds 2014 beheert de NtVP het register van gecertificeerde psychotraumatherapeuten (online te raadplegen via ntvp.nl/register), waarmee de vereniging actief bijdraagt aan kwaliteitsbewaking en een deskundige, evidence-based standaardisatie van het vakgebied. Ook via accreditatie van opleidingen, permanente scholing en samenwerking rondom richtlijnvorming en behandelstandaarden stimuleert de NtVP vakmanschap, kwaliteit en kennisontwikkeling binnen de psychotraumazorg.

Twintig jaar na de oprichting vormt de NtVP daarmee een breed en verbindend netwerk waarin wetenschap, praktijk, onderwijs en maatschappelijke betrokkenheid samenkomen in de gezamenlijke inzet om de impact en gevolgen van psychotrauma beter te begrijpen, voorkomen en behandelen.

De NtVP is er voor iedereen die zich betrokken voelt bij psychotrauma: behandelaren, onderzoekers, beleidsmakers, opleiders, ervaringsdeskundigen, studenten en andere professionals. Veel van onze activiteiten, zoals congressen, webinars en lezingen, zijn toegankelijk voor zowel leden als niet-leden. Wie kennis wil maken met de vereniging, is van harte welkom om eens aan te sluiten bij een bijeenkomst, een webinar te volgen of het jaarlijkse congres te bezoeken. Zo blijven we, samen met onze leden, samenwerkingspartners en andere professionals, bouwen aan een deskundig en verbonden psychotraumaveld.

Anke B. Witteveen, PhD, is psycholoog en epidemioloog, universitair hoofddocent aan de Vrije Universiteit Amsterdam en voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Psychotrauma (NtVP). Zij is verbonden aan het WHO Collaborating Centre for Research and Dissemination of Psychological Interventions en werkt binnen een global mental health onderzoeksteam. Haar onderzoek richt zich op maternale mentale gezondheid, trauma en schaalbare psychologische interventies voor groepen die te maken hebben met migratie, rampen of conflict.

Anke Witteveen

SUPERVISIE

In de Supervisierubriek beantwoorden experts uit het netwerk van de NtVP uw vragen over onderwerpen uit het brede werkveld van de psychotraumazorg. Hebt u een vraag over indicatiestelling, behandeling of wetenschap over psychotrauma? Stuur hem naar **communicatie@NtVP.nl** onder vermelding van 'Impact Supervisie'.

De vraag

Hoe kun je als therapeut ouders betrekken bij de behandeling van hun kind, wanneer zij tegelijkertijd een bron van stress of onveiligheid vormen?

Antwoord van de expert

Ouders kunnen voor jeugdigen een bron van stress of onveiligheid vormen wanneer er sprake is van geweld in het gezin, zoals bij kindermishandeling of geweld tussen ouders. Na interpersoonlijk trauma, zoals gezinsgeweld, ervaart één op de drie jeugdigen traumaklachten[1]. Ook ouders kunnen last hebben van traumaklachten[2] en van een verhoogde mate van opvoedstress[3]. Dit kan samen de relatie tussen ouders en jeugdigen onder druk zetten[4]. Het is in de behandeling daarom belangrijk om oog te hebben voor het perspectief van alle gezinsleden.

Geweldspatroon

Om te bepalen of en hoe de ouder met onveilig gedrag betrokken kan worden bij een behandeling, is het nodig om eerst in te schatten van welk geweldspatroon sprake is. De gezinsprofielen, ontwikkeld door het Verwey Jonker Instituut, beschrijven deze patronen, die ook kunnen overlappen met elkaar:

1. Intieme terreur
2. Gezin in de stress
3. Langdurige zorg
4. Kindgedrag en opvoedstress
5. Complexe conflictscheidingen

Zo is bij het profiel *intieme terreur*, waarbij één van de partners controle uitoefent op de andere gezinsleden, een gezinsinterventie met de pleger niet geïndiceerd. Bij het profiel *gezin in de stress* spelen er vaak meerdere problemen en is het belangrijk stressfactoren, zoals schulden of eigen traumaklachten, te verminderen en ontstane destructieve patronen te doorbreken.

Focus op veiligheid en erkenning

Doordat geweld vaak lang doorgaat[5] en jeugdigen al beginnen te herstellen van traumaklachten zodra ze merken dat het thuis veiliger wordt[6], blijft een focus op veiligheid gedurende de gehele behandeling nodig. Met een *Words*

Bron: Magnific.com

and Pictures (methode om de veiligheid te vergroten en jeugdigen te informeren over wat er gaat gebeuren) kan aan een jeugdige worden uitgelegd wie zich bezighoudt met de veiligheid en wat eraan gedaan wordt om het thuis veiliger te maken. Omdat jeugdigen mogelijk vanuit hun loyaliteitsgevoelens naar ouders, negatieve cognities hebben ontwikkeld, zoals 'het is mijn schuld', is het belangrijk dat zij van ouders de boodschap krijgen dat zij niet verantwoordelijk zijn voor wat er gebeurd is. De mate waarin de ouder erkenning kan geven of verantwoordelijkheid kan nemen, zal verschillen. Zo zal de pleger bij het profiel *intieme terreur* eerder geneigd zijn het geweld te ontkennen of te bagatelliseren.

Ouders

Met ouders kan worden stilgestaan bij de impact van het geweld op hun gezin. Ervaart de ouder zelf stress of traumaklachten en hoe werkt dit door in het ouderschap? Merkt de ouder bijvoorbeeld dat die minder geduldig is of getriggerd wordt door het gedrag van het kind? Met ouders kan worden besproken wat ze nodig hebben om zich op deze momenten te reguleren en schadelijk opvoedgedrag te voorkomen. Door ouders bewust te maken van de impact van het geweld op hun kind, kan een ouder meer begrip en steun laten zien richting het kind. Hoe oud was de jeugdige toen er tegen zijn ouder geschreeuwd werd, wat zou hij gehoord en gevoeld hebben? En heeft zijn gedrag van nu te maken met wat hij toen heeft meegemaakt? Over het betrekken van ouders bij behandeling wordt door jeugdigen met een geschiedenis van gezinsgeweld verschillend gedacht[7]. Steun voor ouders vanuit een behandelaar wordt als belangrijk gezien, terwijl jeugdigen ook bang kunnen zijn voor de reacties van ouders of denken dat alles wat zij delen in de behandeling gedeeld wordt met ouders. Het is belangrijk om jeugdigen goed te informeren over wat betrokkenheid van ouders betekent en te luisteren naar hun overwegingen.

Herstel

Om jeugdigen te helpen herstellen van traumaklachten, zijn er verschillende evidence-based traumagerichte behandelingen. Soms worden deze behandelingen uitgesteld omdat het thuis nog niet helemaal veilig is. Echter, jeugdigen profiteren ook van traumagerichte behandeling als het nog niet helemaal veilig is[7]. Gezinssessies kunnen naast traumagerichte behandeling een veilige context bieden om te praten over moeilijke onderwerpen[7], zoals de destructieve patronen in een gezin. Welk gedrag van de jeugdige raakt de kwetsbaarheid van de ouder en met welk gedrag reageert de ouder vervolgens waardoor de jeugdige getriggerd wordt, en wat hebben ze nodig om dit patroon te doorbreken en het veilig te houden.

Conclusie

Wanneer een ouder een bron is van onveiligheid of stress, is het belangrijk oog te hebben voor het type geweldspatroon, de impact op ouders en het perspectief van de jeugdige. Een focus op veiligheid blijft de gehele behandeling nodig. Traumagerichte behandeling hoeft niet te wachten totdat het helemaal veilig is.

REFERENTIES

1 Visser, I., Van Der Mheen, M., Dorsman, H., Knipschild, R., Staaks, J., Hein, I., Van Dongen, N., Staal, W., Assink, M., Ram´, R., & Lindauer, R. J. L. (2025). Post-traumatic stress disorder rates in trauma-exposed children and adolescents: updated three-level meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry*, 1–9. **doi.org/10.1192/BJP.2025.30**

2 Ferrari, G., Agnew-Davies, R., Bailey, J., Howard, L., Howarth, E., Peters, T. J., Sardinha, L., & Feder, G. S. (2016). Domestic violence and mental health: a cross-sectional survey of women seeking help from domestic violence support services. *Global Health Action, 9*(1). **doi.org/10.3402/GHA.V9.29890**

3 Sypher, I., Gershoff, E.T. & Hyde, L.W. (2022) Intimate Partner Violence and Parenting: Examining the Roles of Parenting Stress, Timing, and Maternal Abuse History. *J Fam Viol 37*, 261–273. **doi.org/10.1007/s10896-021-00265-6**

4 Kopystynska, O., Mueller, J., Bradford, K., Chandler, A. B., Foran, H. M., & Higginbotham, B. J. (2022). The Influence of Interparental Conflict and Violence on Parenting and Parent–Child Relationships. *Personal Relationships, 29*(3), 488–523. **doi.org/10.1111/PERE.12441**

5 Steketee, M., Tierolf, B., Lünnemann, K., & Lünnemann, M. (2020). *Kwestie van lange adem: Kan huiselijk geweld en kindermishandeling echt stoppen?* Utrecht: Verwey Jonker Instituut.**verwey-jonker.nl/publicatie/kwestie-van-lange-adem**

6 Fictorie, V., Schuengel, C., de Moor, M. H. M., Xerxa, Y., Tierolf, B., Jonkman, C. S., … Steketee, M. (2026). Recovery of children's posttraumatic stress after family violence: The role of parental stress, parents' posttraumatic stress, and emotional security. *Development and Psychopathology*, *38*(2), 754–765. **doi:10.1017/S0954579425100722**

7 Fictorie, V., Jonkman, C., Visser, M., Steketee, M., & Schuengel, C. (2026). Family-based Intensive Trauma Treatment for Youth with PTS Symptoms after Family Violence: A Qualitative Study of Youths' Perspectives on Treatment Outcomes, Key Components, and Barriers and Facilitators for Treatment Success. *Journal of Child & Adolescent Trauma*. Advance online publication. **doi.org/10.1007/s40653-026-00904-4**

OVER DE EXPERT

Valerie Fictorie

Valerie Fictorie, PhD, is klinisch psycholoog en inhoudelijk coördinator van het Kinder- en Jeugdtraumacentrum Haarlem, dat onderdeel is van Kenter Jeugdhulp. Ze heeft een gezinsgerichte intensieve traumabehandeling ontwikkeld voor jongeren na huiselijk geweld. Naast haar klinische werk, heeft Valerie aan de Vrije Universiteit promotieonderzoek gedaan naar huiselijk geweld en trauma bij gezinnen. Ze geeft ook onderwijs op deze thema's. Valerie is EMDR practitioner en getraind in verschillende traumagerichte behandelingen.

TEGEN SEKSUEEL GEWELD.

Voor herstel.
Voor kennis.
Voor verandering.

Het Ghita de Jongh Fonds steunt meisjes en vrouwen die seksueel geweld hebben meegemaakt.

Steun aanvragen voor een patiënt?

Scan de QR-code of ga naar
ghitadejonghfonds.nl

Ghita de Jongh Fonds

Onderdeel van ARQ

Stichting Herdenking Birma-Siam Spoorweg & Pakan Baroe Spoorweg

Open mind

Oud Zeer

Een tentoonstelling over de vaak verzwegen geschiedenis van 2 miljoen Nederlanders met roots in Nederlands-Indië/Indonesië

Oud Zeer toont de persoonlijke verhalen, portretten en familiecollages van families met wortels in Nederlands-Indië/ Indonesië. Van de eerste tot en met de vierde generatie uit diverse gemeenschappen: Indische Nederlanders, Nederlanders (Totoks), Molukkers, Chinezen uit Indonesië (Peranakan), Indo-Afrikanen en Papoea's. Het gaat om een gedeelde geschiedenis die meer dan 2 miljoen Nederlanders treft.

Scan voor meer info

Beeld **Andy Tan**
Styling **Richard Schreefel**
Collages **Zefanya Anindjola**
Teksten **Simone Berger-Straakenbroek**